

Rapport 2008:36 R

Rättssäker examination

Andra omarbetade upplagan

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Rättssäker examination

Andra omarbetade upplagan

Utgiven av Högskoleverket 2008

Högskoleverkets rapportserie 2008:36 R

ISSN 1400-948X

Innehåll: Högskoleverket, juridiska avdelningen, **Christian Sjöstrand**

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: Tryckeri, Ort, december 2008

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	9
Arbetet med rapporten	11
Rättssäkerhet	13
Särskilda åtgärder vid två universitet för en rättssäker examination	15
Betygsombudsmännen vid Uppsala universitet	15
Studieregelskommittén vid Göteborgs universitet	16
Examinatorns uppgifter och regelverket	17
Regeringsformen	17
Högskoleförordningen	18
Förvaltningslagen	18
Andra nationella regler	20
Lärosätets egna regler	21
Kursplanens betydelse	23
Examinationsformer	25
Examination utifrån reglerna i högskoleförordningen och förvaltningslagen	27
Högskoleförordningens regler	27
Förvaltningslagens regler	28
Högskoleverkets slutsatser	30
Inför kursstarten	31
Betygsgrader och betygskriterier	31
Begränsning av antalet prov- och praktiktillfällen	33
Examinator utses	34
Anonyma prov	37
Examinationsspråket	38
Val av tentamensdag	41
Examination på annan ort	41
Betygsärendet	43
Beslut under beredningsstadiet	43
Jäv	44
Ombud eller biträde	45
Studentens rätt till insyn i betygsärendet	45
Vad får tentamensfrågorna avse?	47

Poänggränser	48
Fusk	49
Borttappade tentamina och andra misstag från lärosätets sida	50
Fullgörande av obligatoriska moment	51
Får en student återkalla en inlämnad tentamen?	52
Rättningsstid	53
Dokumenteringen av betygsbeslutet	54
Hur meddelas studenten betygsbeslutet?	57
Motiveringen av betygsbeslutet	58
Åtgärder efter att betyget meddelats	61
Förbudet mot att överklaga betygsbeslut	61
Rättelse och omprövning av betygsbeslut	61
Komplettering för godkänt betyg	70
Förnyat prov för högre betyg ("plussning")	72
Omprov	72
Byte av examinator	73
När blir prov och provsvar allmänna handlingar?	74
Särskilda frågor för vissa examinationsformer	79
Muntlig examination	80
Praktik	80
Hemtentamen	82
Grupptentamen	83
Uppsats (självständigt arbete, examensarbete)	84
Löpande examination	87
Datorbaserad tentamen	89
Bilaga	91

Sammanfattning

Denna andra upplaga av rapporten *Rättssäker examination* är en omfattande omarbetning av den första upplagan, som publicerades 1998. Det är Höskoleverkets förhoppning att rapporten ska kunna användas på lärosätena för att ytterligare förbättra rättssäkerheten för studenterna vid examinationen.

Verket vill framhålla behovet av att lärosätena i sina kursplaner formulerar tydliga regler för examinationen i syfte att skapa den förutsebarhet som är grundläggande för studenternas rättssäkerhet. Utöver sådana regler måste examinatorn känna till regler främst i högskoleförordningen och i förvaltningslagen.

Med examination enligt högskoleförordningens bestämmelser måste förstås att en examinator bestämmer ett betyg utifrån den eller de former för bedömning av studenternas prestationer som anges i kursplanen. Ett betygsärende enligt förvaltningslagens regler bör anses starta med registreringen av studenten på kursen och kan omfatta fler omständigheter att ta ställning till än vad som följer av högskoleförordningens regler.

Utifrån dessa förutsättningar gör Höskoleverket följande uttalanden.

- Om betygsriterier skrivs för en kurs måste lärosätet göra klart om kriterierna är bindande eller inte för examinatorerna och studenterna.
- Högskoleförordningens regler anger inte någon generell begränsning av antalet prov- och praktiktillfällen. Lärosätena får själva besluta om begränsningar i kursplanen för en kurs om en obegränsad rätt skulle leda till orimligt resursslöseri.
- Den som är anställd som lärare vid ett svenskt lärosäte kan utses till examinator vid ett annat svenskt lärosäte, men måste ha någon form av anställning vid detta andra lärosäte. För att andra personer ska kunna vara examinatorer vid ett lärosäte måste de ha en anställning som lärare vid detta lärosäte.
- Det finns inga formella hinder mot att flera examinatorer sätter betyg på olika studenter vid ett tentamenstillfälle.
- När anonyma prov ges måste examinatorn på grund av jävsreglerna ta del av namnen på provdeltagarna i slutskedet av handläggningen.
- Det bör normalt inte förekomma att en student kan anses ha behov av tolkning när en kurs ges på svenska.

- Studenter som pratar de nationella minoritetsspråken eller de övriga nordiska språken har inte rätt att använda sina respektive språk vid examinationen.
- Betygsbeslut måste skrivas på svenska. Regeringen bör klargöra under vilka förutsättningar andra språk får användas vid de olika examinationsmomenten.
- Det är inte otillåtet att förlägga tentamina till lördagar eller söndagar, men hänsyn bör tas till studenter som av religiösa skäl inte har möjlighet att delta i tentamina på vissa religiösa helgdagar.
- Lärosätena är normalt inte skyldiga att ge studenterna möjlighet att delta i ett prov på en annan ort än högskoleorten, men utifrån regeln om serviceskyldighet i förvaltningslagen kan det finnas skäl att tillhandahålla en sådan möjlighet.
- En examinator ska inte endast fatta det slutliga betygsbeslutet utan även andra beslut under beredningsstadiet.
- En examinator är skyldig att agera sakligt och opartiskt vid handläggningen av betygsärenden. Om det finns någon särskild omständighet som kan rubba förtroendet för examinatorns opartiskhet i ärendet är examinatorn jävig och får inte handlägga ärendet.
- En student har rätt att ta del av det som har tillförts betygsärendet. Ett exempel är skriftliga kommentarer om studenten som en handledare på ett praktikställe redovisar till examinatorn på kursen.
- Examinationen av studenterna begränsas inte till att utgå från kurslitteraturen. Genom tydliga betygskriterier kan detta tydliggöras ytterligare för studenterna.
- Poänggränser som anges inför en tentamen bör betraktas som riktlinjer som bör följas så långt som möjligt.
- Borttappade tentamina och felaktig uppgift om dag eller tid för tentamen är exempel på misstag från lärosätets sida som kan medföra att studenterna inte kan examineras. För sådana fall bör det i lärosätets regler anges under vilka förutsättningar studenterna har rätt till ett nytt provtillfälle och inom vilken tid ett sådant prov ska hållas. Det får inte förekomma att examinatorn godkänner en student enbart på grund av att studentens tentamen kommit bort.
- För att undvika att en student felaktigt hindras från att delta i en tentamen, bör en student som enligt institutionens noteringar inte har fullgjort ett obligatoriskt moment normalt ändå tillåtas att delta.
- En student har inte rätt att återkalla sin inlämnade tentamen och på så sätt undvika att betygssättas.

- En stickprovsgranskning av lärosätenas regler visar att regler finns för hur lång tid rättningen av tentamina får ta och att dessa regler får anses följa uttalanden som Justitieombudsmannen gjort.
- Ett betygsbeslut ska dokumenteras i en pappershandling eller som en elektronisk handling. Om ett betygsärende föredras för examinatorn ska föredragandens namn anges i betygsbeslutet. Om andra lärare hjälper till med rättningen av tentamina har de deltagit i den slutliga handläggningen av betygsärendet och även deras namn ska anges i betygsbeslutet.
- Det stora flertalet av lärosätena har beslutat om regler som anger att studenten har rätt att få betyget motiverat av examinatorn. Om en tentamensgenomgång hålls bör det ske mer än två veckor före omtentamen.
- Om ett betygsbeslut innehåller en uppenbar oriktighet på grund av ett skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende, får beslutet rättas av examinatorn såväl till fördel som till nackdel för studenten. Rättelser som är till nackdel för en student måste ske med stor försiktighet och endast när det är fråga om klara fall. Innan en sådan rättelse görs ska studenten normalt ges möjlighet att yttra sig.
- Examinatorn är därutöver skyldig att ändra ett uppenbart oriktigt betyg på grund av nya omständigheter, eller av någon annan anledning, om det kan ske snabbt och enkelt och utan att betyget sänks.
- Det är även möjligt att med stöd av praxis ändra ett betygsbeslut när en student har fuskat på ett prov. Det finns också ett visst utrymme för att ändra ett betyg till fördel för en student, dvs. genom en höjning av ett betyg. Stor försiktighet bör ändå iakttas vid ändring av betyg.
- Betyget godkänd kan inte ändras till underkänd på studentens begäran.
- Det bör inte förekomma regler eller praxis som innebär att en student som har hämtat ut sin tentamen med automatik förlorar sin rätt att begära omprövning. Det är inte heller tillåtet att ställa upp tidsgränser för när studenterna senast måste begära omprövning.
- Examinatorn får bestämma att en student som inte har godkänts på en kurs får utföra kompletterande uppgifter om det finns stöd för det i högskolans regler.
- Det är tillåtet för universitet och högskolor att medge studenter som godkänts på en kurs att tentera på nytt för ett högre betyg (s.k. plussning).

- Datum för omprov bör normalt meddelas senast vid det ordinarie provtillfället. Tiden mellan meddelandet av tentamensresultatet och omprovet måste vara minst två veckor. Vad gäller omprov när kurslitteraturen ändrats eller kursen upphört ska övergångsbestämmelser anges i kursplanen.
- En tentamensskrivning torde bli allmän handling när den har överlämnats till de studenter som deltar i skrivningen. Det finns dock skäl som talar för att åberopa sekretesslagens regler för att vägra lämna ut skrivningen till andra personer innan provet har genomförts.
- Tydligt uttryckta betygskriterier är särskilt viktiga vid muntlig examination.
- Det är viktigt att lärosätena tar ställning till vilken formell roll handledaren har vid praktik.
- Det bör anges i kursplanen vilka konsekvenserna blir om en hemtentamen inte lämnas in i tid.
- Grupptentamen får anses vara en tillåten examinationsform. Det är dock viktigt att en individuell bedömning kan göras av studenterna.
- När en handledare har gett klartecken till en uppsats bör det inte förekomma att examinatorn kräver mycket omfattande förändringar för att uppsatsen ska kunna godkännas.
- Det får anses vara praxis att en student som inte blir färdig med uppsatsen under kurstiden får, inom rimliga gränser, handledning till dess uppsatsen är färdig. Om en institution vill avvika från denna praxis, bör den klargöra det genom att föreskriva det i kursplanen för kursen.
- För löpande examination är det nödvändigt att i examinationsreglerna klargöra vad det är som ska bedömas av examinatorn och på vilket sätt examinatorn ska besluta utifrån studenternas prestationer.

Inledning

År 1998 publicerade Högskoleverket den första upplagan av *Rättssäker examination* (1998:39 R). Syftet med rapporten är att utreda hur olika rättsliga frågor i samband med examinationen av studenter på grundnivå och avancerad nivå ska eller bör hanteras. Utgångspunkten för den första upplagan av denna rapport var förhållandena vid traditionella salsskrivningar. I denna andra omarbetade upplaga har Högskoleverket försökt att utvidga frågeställningarna till att även avse andra examinationsformer.

Det är lärosätena som bestämmer vilka examinationsformer som ska användas för olika kurser. Högskoleverket ser positivt på att många olika examinationsformer har utvecklats. Verket vill med denna rapport framhålla behovet av att lärosätena i kursplanerna formulerar tydliga regler för examinationen i syfte att skapa den förutsebarhet som är grundläggande för studenternas rättssäkerhet.

Högskoleverket påpekar i rapporten att det är viktigt att se betygsärendet som ett ärende som startar med registreringen av studenten på kursen och som omfattar fler omständigheter än själva betygsättningen (se s. 30). Med detta synsätt bör det vara lättare att lösa rättsliga frågor som uppkommer i samband med exempelvis löpande examination (se s. 87 ff.).

Sedan den första upplagan av rapporten publicerades har så gott som samtliga statliga universitet och högskolor tagit fram eller omarbetat lokala regler och riktlinjer för examination. Det är tydligt att den första upplagan av rapporten använts som underlag för arbetet, vilket också var verkets avsikt med rapporten.

Under de tio år som har gått sedan den första publiceringen har Högskoleverket handlagt ett relativt stort antal tillsynsärenden som gällt examinationsfrågor. Verkets jurister får dagligen frågor från såväl studenter som anställda vid universitet och högskolor om hur rättsliga frågor i samband med examination bör lösas. Dessa erfarenheter har, tillsammans med de regler som lärosätena utarbetat, utgjort en del av underlaget för denna andra upplaga av rapporten.

Det är verkets förhoppning att denna upplaga av rapporten, som innebär en omfattande omarbetning av den första upplagan, ska kunna användas på lärosätena för att ytterligare förbättra rättssäkerheten för studenterna vid examinationen.

Arbetet med rapporten

I likhet med vid utarbetandet av den första upplagan har Högskoleverket ställt ett antal frågor till utvalda institutioner vid universitet och högskolor (se bilaga). Även lärosätenas ledningar har fått möjlighet att besvara frågorna. Samtliga institutioner och vissa ledningar har besvarat frågorna. Ett utkast till rapport diskuterades vid ett seminarium den 13 oktober 2008 dit företrädare för lärosätena och de utvalda institutionerna bjudits in.

Vid seminariet redogjorde betygsombudsmännen Gunhild Hammarström och Rolf Paulsson för betygsombudsmannasystemet vid Uppsala universitet och universitetsjuristen Kristina Ullgren för Göteborgs universitets studieregelskommitté (se s. 15 f). Professorn i offentlig rätt Wiweka Warnling-Nerep berättade om ny forskning om rättssäker examination.

Deltagarna i seminariet gavs möjlighet att lämna synpunkter på utkastet, som därefter bearbetades till en slutlig rapport och fastställdes av universitetskanslern Anders Flodström den 2 december 2008.

Rättssäkerhet

Med begreppet rättssäkerhet bör förstås ”förutsebarhet i rättsliga angelägenheter”. Villkoren för att rättssäkerhet ska anses råda är att det finns klara regler som är publicerade och tillämpas lojalt och korrekt av de rätts-tillämpande organen.

I Högskoleverkets rapport *20 åtgärder för att stärka studenternas rättssäkerhet* (2001:27 R, s. 11–12) konstaterade verket, med stöd av en artikel i Juridisk tidskrift (2000-01, nr. 2, s. 269–280) av professor Åke Frändberg, att innebörden av begreppet rättssäkerhet bör vara ”förutsebarhet i rättsliga angelägenheter”.

Frändberg framhöll följande:

Med rättssäkerhet i denna mening avses, grovt uttryckt, att rättssystemet skall tillhandahålla klara, tydliga och pålitliga svar på frågor av rättslig karaktär. Jag befinner mig i en viss situation: Vad gäller rättsligt för mig i denna? Jag önskar utföra en viss handling: Är denna tillåten, förbjuden eller rent av påbjuden? ... I ju högre grad rättssystemet ger klara svar på dylika frågor, desto högre grad av rättssäkerhet har man i samhället i fråga.

Han ansåg att tre villkor kan ställas upp för att rättssäkerhet ska anses råda. Reglerna ska:

1. vara klara och adekvata
2. vara publicerade
3. tillämpas lojalt och korrekt av de rättstillämpande organen.

Det finns även andra frågor som är av betydelse för rättssäkerheten, t.ex. möjligheten att överklaga ett myndighetsbeslut. Den som vänder sig till en myndighet med en ansökan vet att han eller hon, om beslutet får överklagas, kan vända sig till en högre instans för att begära prövning och därför inte behöver nöja sig med beslutet från den lägre instansen

Ett exempel från lärosätenas regler där rättssäkerheten har lyfts fram är Kungliga Tekniska högskolans (KTH) interna föreskrifter nr 4/06 om examinatorer på KTH. De inleds med följande bakgrundsbeskrivning:

Att examinera studenter på olika utbildningsnivåer är en av KTH:s viktigaste uppgifter. Kvalitet i examinationen är av största vikt för såväl KTH:s som studenternas rykte. Det är dessutom en av högskolans viktigaste myndighetsuppgifter och omfattar ett stort antal beslut. Som myndighet är det nödvändigt för KTH att ha klara regelverk, klara delegationer och klar dokumentation av beslut inom examinationen. Detta gäller inom utbildning på såväl grundnivå och avancerad nivå som utbildning på forskarnivå. Den löpande examinationen är både en form av myndighetsutövning och ett led i studentens lärandeprocess. För att examinationen ska upplevas som rättssäker måste regler och rutiner vara tydliga för såväl studenter som lärare och administratörer.

Avslutningsvis vill Högskoleverket påpeka att det förekommer att flexibilitet förespråkas i relationerna till studenterna samtidigt som detaljregleringar ifrågasätts. Flexibilitet är bra i många sammanhang men flexibilitet i rättsliga frågor utan stöd i tydliga regler leder lätt till godtycke, vilket är motsatsen till förutsebarhet och därmed ett rättsosäkert tillstånd.

Särskilda åtgärder vid två universitet för en rättssäker examination

Vid seminariet den 13 oktober 2008 redogjordes för två system för att förbättra rättssäkerheten för studenter vid examination, betygsombudsmännen vid Uppsala universitet och Studieregelskommittén vid Göteborgs universitet. Högskoleverket anser att dessa system är intressanta initiativ för att stärka studenternas rättssäkerhet och att de kan inspirera övriga lärosäten till liknande åtgärder. Högskoleverket vill därför lyfta fram de båda verksamheterna i denna rapport.

Betygsombudsmännen vid Uppsala universitet

Betygsombudsmännen vid Uppsala universitet ska enligt ett rektorsbeslut (2003-12-02, dnr UFV 2003/1180) vara två lärare från olika verksamhetsområden med stor erfarenhet av examination. De utses av rektorn på tre år. En student kan klaga på examinationsförfarandet och betygssättningen genom en skriftlig anmälan till betygsombudsmannen.

Om anmälan gäller ett beslut om betyg ska studenten först ha begärt omprövning hos examinatorn utan att den begärda ändringen genomförs. Betygsombudsmannen ska, om det inte är uppenbart obehövt, utreda ärendet och särskilt granska om examinationen genomförts korrekt och lett till ett godtagbart resultat. Ombudsmannen ska därefter yttra sig i ärendet. Yttrandet skickas till examinatorn med kopior till prefekten och fakultetsnämnden. Om det finns särskilda skäl får ombudsmannen i stället överlämna ärendet till ansvarig fakultetsnämnd med ett eget yttrande. Betygsombudsmännen ska verka var för sig eller gemensamt. De ska samråda med varandra. I utredningsarbetet biträds de av universitetets juridiska avdelning om det behövs.

Vid seminariet den 13 oktober 2008 redogjorde betygsombudsmännen Gunhild Hammarström och Rolf Paulsson för arbetet på följande sätt. Deras uppgift är i första hand att hjälpa studenterna att ställa de frågor som kan behövas för att klargöra skälen för betygsbeslutet och att ta ställning till om det finns förutsättningar för att ändra beslutet enligt 6 kap. 24 § högskoleförordningen. Deras rådgivning till examinatorer och studenter kan leda till att anmälan inte görs. När en anmälan har gjorts granskar

betygsombudsmännen kursplanen och i vissa fall även studiedokumentationen. I arbetssättet ingår att kalla till ett möte på institutionen med berörda personer (examinatorn, studierektorn m.fl.). Studenten deltar inte i detta möte. Ombudsmännens yttranden innehåller en slutsats och eventuellt en rekommendation till examinatorn.

Betygsombudsmännen har bland annat behandlat fall där det förekommit regler om examinationen som inte angetts i kursplanen, att examinatorn inte följt kursplanen och oklarheter om vem som var examinator på en kurs. I betygsfrågor kan det förekomma att betygsombudsmännen rekommenderar att studenten får höjt betyg.

Studieregelskommittén vid Göteborgs universitet

Göteborgs universitets Studieregelskommitté består av en representant för lärarna, två medarbetare från studieadministrationen, två studenter, en tjänsteman inom studentkårerna och en adjungerad/studentombudsman. Ordförande är prorektor vid universitetet och en sekreterare fungerar som föredragande. Kommittén påbörjade sitt arbete år 2000. Den har i uppdrag att kontinuerligt revidera universitetets regelsamling och fungera som tolkningsinstans vad gäller denna regelsamling. Såväl studenterna som universitetets medarbetare kan vända sig till Studieregelskommittén när regelsamlingen inte följs eller när det uppkommer frågor om dess tolkning eller tillämpning. Kommitténs uttalanden efter att en skriftlig anmälan gjorts, dokumenteras i protokollet från ett sammanträde.

Studieregelskommittén har bland annat behandlat frågor om när handledning kan anses vara avslutad, regler för anonyma tentamina och att tentamina ges på sen kvällstid.

Examinatorns uppgifter och regelverket

Enligt 6 kap. 18 § högskoleförordningen (1993:100) ska betyg sättas av en av högskolan särskilt utsedd lärare, examinator. Att det uttryckligen anges i högskoleförordningen vem som får besluta om betyg, betyder att ett betygsbeslut som en examinator har fattat inte får överprövas av andra befattningshavare inom högskolan, inte ens av rektorn. Eftersom ett betygsbeslut inte heller får överklagas till domstol eller någon annan överklagandeinstans, har examinatorn stor makt och ett stort ansvar när han eller hon använder sin befogenhet att sätta betyg på studenter. Förutom de krav som detta ställer på kunskaper inom ämnesområdet, måste examinatorn även ha kunskaper om vad det betyder att som anställd i en statlig myndighet fatta beslut som innebär myndighetsutövning mot enskilda. I detta kapitel redogörs för de regler som en examinator bör känna till.

Regeringsformen

Regeringsformen (RF) är en av Sveriges grundlagar. Enligt 1 kap. 1 § RF utövas den offentliga makten under lagarna. Denna så kallade legalitetsprincip innebär att förvaltningsmyndigheterna måste ha författningsstöd för sin beslutanderätt¹. I 1 kap. 9 § RF anges följande:

Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttaga saklighet och opartiskhet.

Denna paragraf innehåller en objektivitetsprincip som bland annat innebär att förvaltningsmyndigheter, som universitet och högskolor, inte får låta sig påverkas av en önskan att gynna eller missgynna andra intressen. De får inte heller ta hänsyn till ovidkommande omständigheter, som t.ex. en sökandes ursprung eller politiska uppfattning.²

1. Strömberg, Håkan, *Allmän förvaltningsrätt*, uppl. 23:1, 2006, s. 64.

2. a.a., s. 66.

Högskoleförordningen

De regler i högskoleförordningen (1993:100) som främst är av betydelse vid examination finns i sjätte kapitlet. Enligt 6 kap. 15 § ska det i kursplanen för en kurs anges formerna för att bedöma studenternas prestationer, de betygsgrader som ska användas samt de övriga föreskrifter som behövs. I 6 kap. 18 § anges följande:

Om inte annat är föreskrivet i kursplanen, skall betyg sättas på en genomgången kurs. Betyget skall bestämmas av en av högskolan särskilt utsedd lärare (examinator).

Enligt 6 kap. 19 § ska som betyg användas något av uttrycken underkänd, godkänd eller väl godkänd, om inte högskolan föreskriver ett annat betygs-system. I 6 kap. 21 § finns regler som riktar sig till de beslutsfattare som vill begränsa det antal prov som en student får gå igenom. Enligt 6 kap. 22 § har en student, som utan godkänt resultat har genomgått två prov för en kurs eller en del av en kurs, rätt att få en annan examinator utsedd, om inte särskilda skäl talar mot det.

Under rubriken Rättelse av betyg anges i 6 kap. 23 § att ett beslut enligt 26 § förvaltningslagen (1986:223) om rättelse av skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende i fråga om ett betyg ska fattas av en examinator. Under rubriken Omprövning av betyg anges följande i 6 kap. 24 §:

Finner en examinator att ett beslut om betyg är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan anledning, skall han eller hon ändra beslutet, om det kan ske snabbt och enkelt och om det inte innebär att betyget sänks.

Förvaltningslagen

Statliga universitet och högskolor är förvaltningsmyndigheter. Därmed är de skyldiga att tillämpa förvaltningslagens (1986:223) regler. Förvaltningslagen (FL) innehåller grundläggande regler för hur myndigheterna ska handlägga sina ärenden och sköta kontakterna med allmänheten. En grundtanke bakom lagen är att den ska bidra till att myndigheterna får ett så korrekt underlag som möjligt för sina beslut och därmed till att besluten blir riktiga i sak.³

3. Hellners, Tryggve & Malmqvist, Bo, *Förvaltningslagen med kommentar*, 2 uppl. 2007, s. 11.

Lagen gäller myndigheternas handläggning av ärenden (1 §). Om en annan lag eller en förordning innehåller någon bestämmelse som avviker från förvaltningslagens regler, gäller den bestämmelsen (3 §). Riksdagen (genom lag) eller regeringen (genom förordning) får alltså besluta om regler som avviker från förvaltningslagen. Det får däremot inte myndigheter som exempelvis universitet och högskolor.

Några grundläggande begrepp i lagen är ärende, part och myndighetsutövning.

Ärende

Det finns inte någon definition av vad ett ärende är i lagen, men man skiljer mellan verksamhet som mynnar ut i ett uttalande och faktiskt handlande.⁴ På högskoleområdet är betygssättning ett exempel på handläggning av ett ärende och undervisning ett exempel på faktiskt handlande.⁵ Bestämmelserna i 7–30 §§ FL gäller endast vid handläggning av ärenden, medan 4–6 §§ även gäller faktiskt handlande.

Part

Vissa av de regler i förvaltningslagen som ger enskilda rättigheter, förutsätter att personen är ”sökande, klagande eller annan part”. I ett ärende om betygssättning är den student som ska åsättas betyget part i ärendet.

Myndighetsutövning

Några av förvaltningslagens viktigaste bestämmelser är bara tillämpliga om ärendet gäller myndighetsutövning. I förarbetena har myndighetsutövning beskrivits som att det rör sig om beslut eller andra åtgärder som ytterst är uttryck för samhällets maktbefogenheter i förhållande till medborgarna.⁶ Ett ärende om betygssättning innebär myndighetsutövning mot studenten. Det betyder t.ex. att en examinator inte får rätta ett betyg på grund av räknefel till nackdel för studenten, utan att först ha gett studenten möjlighet att yttra sig (om det inte är obehövligt, se 26 § FL).

Tillämpliga regler i förvaltningslagen

Följande regler i förvaltningslagen är de som i första hand kan bli aktuella att tillämpa i samband med examination:

4. Strömberg a.a., s. 79.

5. Jfr Warnling-Nerep, Wiweka, *En introduktion till förvaltningsrätten*, 9:e uppl., 2008, s. 32 ff.

6. Prop. 1971:30 s. 331.

- serviceskyldighet (4 och 5 §§)
- allmänna krav på handläggningen av ärenden, bl.a. handläggningstid (7 §)
- tolk (8 §)
- ombud och biträde (9 §)
- jäv (11–12 §§)
- rätt att lämna uppgifter muntligen (14 §)
- anteckningar av uppgifter (15 §)
- parters rätt att få del av uppgifter (16 §)
- motivering av beslut (20 §)
- underrättelse om beslut (21 §)
- rättelse av skrivfel (26 §).

De flesta av dessa bestämmelser kommer att kommenteras närmare i senare avsnitt i denna rapport.

27 § FL om omprövning av beslut är inte tillämplig på betygsbeslut eftersom regeringen har beslutat om särskilda bestämmelser i högskoleförordningen (6 kap. 24 §).

Andra nationella regler

I 21 § myndighetsförordningen (2007:515) anges följande:

För varje beslut i ett ärende skall det upprättas en handling som visar

1. dagen för beslutet,
2. beslutets innehåll,
3. vem som har fattat beslutet,
4. vem som har varit föredragande, och
5. vem som har varit med vid den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet.

Denna bestämmelse behandlas på s. 54.

Därutöver kan tryckfrihetsförordningens regler om allmänna handlingar vara tillämpliga, se s. 74 ff.

Lärosätets egna regler

På de flesta universitet och högskolor finns regler om examination som lärosätets ledning har fastställt för att klargöra vad som ska gälla för lärosätets examinatorer.

Utöver dessa regler ska kursplanerna innehålla föreskrifter om hur examinationen på kursen ska gå till. I nästa kapitel redogörs närmare för kursplanernas betydelse.

Kursplanens betydelse

Enligt 6 kap. 14 § högskoleförordningen ska det finnas kursplaner för alla kurser. I kursplanen ska enligt 15 § samma kapitel anges bland annat kursens mål, det huvudsakliga innehållet i kursen, kurslitteraturen, formerna för att bedöma studenternas prestationer, de betygsgrader som ska användas samt de övriga föreskrifter som behövs.

Kursplanen innehåller alltså föreskrifter. Dessa regler är av samma karaktär som lagar beslutade av riksdagen och förordningar beslutade av regeringen. Det betyder att de är bindande och gäller generellt. Reglerna måste följas av såväl lärosätenas personal som studenterna.

Högskoleverket har i ett stort antal tillsynsbeslut framhållit att reglerna i kursplanen måste följas. Det är alltså inte tillåtet att avvika från reglerna om examinationsform i kursplanen, se t.ex. Högskoleverkets beslut den 15 juni 2004 (reg. nr 31-1622-04). Om ett lärosäte använder sig av en examinationsform som inte överensstämmer med kursplanens regler kan det leda till att lärosätet tvingas betala skadestånd till studenterna. I ett beslut den 7 oktober 2008 (dnr 4881-07-40) konstaterade Justitiekanslern att det fanns grund för skadestånd när ett universitet använt en examinationsform som saknade stöd i kursplanen.

Högskoleverket påpekar i flera sammanhang i denna rapport att regleringen av olika frågor ska finnas i kursplanen. Regler som är bindande ska inte finnas i kurs-PM eller liknande dokument. Sådana dokument kan i stället innehålla riktlinjer som inte är bindande. Att exempelvis rekommendera en examinationsform eller övriga förutsättningar för examinationen i riktlinjer får dock inte förekomma.

Om det beträffande en kurs finns behov av regler som inte ska vara bindande måste detta tydliggöras genom att uttryck som allmänna råd, riktlinjer, rekommendationer etc. används som rubriker för dessa regler.

Examinationsformer

I *Examinationen vid universitet och högskolor – ur studentens synvinkel* (Högskoleverkets skriftserie 1997:10 S) undersöktes hur vanliga olika examinationsformer var. Följande visar de mest förekommande examinationsformerna (i fallande ordning).

- Salsskrivning
- Obligatorisk närvaro
- PM, paper och dylikt
- Laborationer
- Tvärgruppsredovisningar
- Problemlösande examinationer
- Hemtentamen
- Uppsatser
- Praktik
- Grupptentamen, skriftlig
- Enskild tentamen, muntlig
- Flera tentamina vid olika tidpunkter
- Egen- och kamratutvärdering
- Grupptentamen, muntlig

Någon nyare undersökning har inte gjorts, men samtliga dessa examinationsformer förekommer fortfarande. I denna rapport kommer även datorbaserad tentamen och löpande examination att nämnas.

Examination utifrån reglerna i högskoleförordningen och förvaltningslagen

Med examination enligt högskoleförordningens bestämmelser måste förstås att en examinator bestämmer ett betyg utifrån den eller de former för bedömning av studenternas prestationer som anges i kursplanen. Ett betygsärende enligt förvaltningslagens regler bör anses starta med registreringen av studenten på kursen och kan omfatta fler omständigheter att ta ställning till än vad som följer av högskoleförordningens regler.

Examination är ett vedertaget begrepp som definieras i pedagogisk forskning⁷. En bedömning av vad examination är från rättslig synpunkt måste utgå från högskoleförordningens och förvaltningslagens regler.

Högskoleförordningens regler

Termen examination används inte i högskoleförfattningarna (HF). Uttrycket ”examineras” förekommer i 7 kap. 38 § HF där det anges att fakultetsnämnden vid ett lärosäte utan ny antagning får medge att en doktorand som har antagits vid ett annat lärosäte får övergå till det nya lärosätet och fortsätta sin utbildning samt examineras där. Uttrycket torde dock mer syfta på att ta ut examen än på att betygssättas på prov. Viktigare för bedömningen är i stället att den lärare som ska bestämma ett betyg på en genomgången kurs kallas för examinator (6 kap. 18 § HF). Denna bestämmelse ska läsas tillsammans med bestämmelsen om att formerna för att bedöma studenternas prestationer ska finnas angivna i kursplanen (6 kap. 15 § 9 HF). Med examination enligt högskoleförordningens bestämmelser måste därför förstås att en examinator bestämmer ett betyg utifrån den eller de former för bedömning av studenternas prestationer som anges i kursplanen.

7. Se t.ex. rapporten *Examinationen i högskolan – Slutrapport från Högskoleverkets examinationsprojekt* (Högskoleverkets rapportserie 1997:39 R, s. 26 f).

Förvaltningslagens regler

Inte heller i förvaltningslagen används termen examination. Förvaltningslagen gäller handläggning av ärenden och uttrycket ”ärende om betygsättning” förekommer i lagens 17 och 20 §§. Vad ett sådant ärende innebär klagörs dock inte, utan bedömningen måste göras utifrån de övriga reglerna i förvaltningslagen och utifrån de principer som ligger till grund för lagens regler. Enligt Högskoleverkets mening bör uttrycket ”betygsärende” användas. Med tanke på att examination är ett vedertaget begrepp kan möjligen uttrycket ”examinationsärende” förespråkas, men med tanke på risken för förväxling med ärenden om utfärdande av examen är det inte lämpligt.

Ett ärendes handläggning kan delas in i fyra stadier:

- initialstadiet, då ärendet initieras hos en myndighet
- beredningsstadiet, då underlag för ärendets sakliga prövning hämtas in
- avgörandestadiet, då myndigheten prövar och avgör ärendet genom ett slutligt beslut
- verkställighetsstadiet.⁸

Initialstadiet av ett betygsärende

För att avgöra när ett betygsärende initieras hos en högskola är det nödvändigt att påminna om hur en student i normalfallet får betyg på en kurs. Utbildningen på grundnivå och avancerad nivå bedrivs i form av kurser, som studenterna antas till. Vid kursstart registreras studenten på kursen. Under kursen bedöms studentens prestationer av examinatorn i enlighet med kursplanens föreskrifter. Detta kan ske på en rad olika sätt. Vanligt förekommande är en skriftlig tentamen vid kursens slut, men löpande examinationsmoment kan förekomma under kursens gång.

Många förvaltningsärenden initieras när en enskild person lämnar in en ansökan. Från detta tillfälle ska förvaltningslagens regler om handläggning av ärenden tillämpas, vilket betyder att den enskilde tillförsäkras en rättssäker handläggning av ärendet. Eftersom studenterna inte ansöker om att examineras, måste någon annan åtgärd betraktas som initieringen av betygsärendet. Enligt Högskoleverkets mening finns det tre åtgärder som skulle kunna betraktas som betygsärendets början: antagningen av stu-

8. Bohlin, Alf & Warnling-Nerep, Wiweka, *Förvaltningsrättens grunder*, 2:a uppl., 2007, s. 80 och även Warnling-Nerep a.a. s. 37 ff.

denten till kursen, registreringen av studenten på kursen och studentens deltagande i kursens första examinationsmoment.

Eftersom det inte finns anledning att påbörja ett betygsärende innan det står klart att studenten avser att delta vid ett visst kurstillfälle, bör antagningen av studenten inte beaktas i detta sammanhang. Registreringen på kursen är ett säkrare tecken på att studenten verkligen avser att delta i kursen. Säkrast är givetvis att studenten har deltagit i det första examinationsmomentet, men om det skulle ses som påbörjandet av betygsärendet skulle studenten inte kunna åberopa vissa regler i förvaltningslagen innan dess. Studenten kan inför det första examinationsmomentet vilja utnyttja sina rättigheter enligt förvaltningslagen och exempelvis begära en tecken-tolk (8 § FL) eller hävda att examinatorn ska bytas ut på grund av jäv enligt 11 § FL. Sammantaget talar detta för att registreringen av studenten på kursen bör ses som initieringen av betygsärendet.

Vid seminariet den 13 oktober 2008 påpekades att registreringen ibland ”släpar efter”. I sådana fall bör betygsärendet anses ha påbörjats när det på annat sätt framgår att studenten deltar i den aktuella kursen.

Beredningsstadiet av ett betygsärende

Som nämnts ovan innebär beredningsstadiet att ett underlag för ärendets sakliga prövning hämtas in. I ett betygsärende måste det betyda att beredningsstadiet innehåller alla moment som är en förutsättning för att betyg ska kunna sättas. Om exempelvis obligatoriska moment finns föreskrivna är fullgörandet av sådana moment en förutsättning för betygssättningen.

Avgörandestadiet av ett betygsärende

Ett betygsärende avgörs genom att examinatorn beslutar om ett betyg för studenten. Betyget kan vara underkänd, godkänd eller väl godkänd om inte ett annat betygssystem har föreskrivits (6 kap. 19 § HF).

Verkställighetsstadiet av ett betygsärende

Ett betygsbeslut leder normalt inte till att högskolan vidtar några åtgärder utöver att registrera beslutet i studieregistret. I stället är det studenten som kan åberopa ett godkänt betyg för att t.ex. få ut ett kursbevis.

Högskoleverkets slutsatser

Med examination enligt högskoleförordningens regler måste förstås att en examinator bestämmer ett betyg utifrån den eller de former för bedömning av studenternas prestationer som anges i kursplanen. Ett betygsärende enligt förvaltningslagens regler bör anses starta med registreringen av studenten på kursen och kan omfatta fler omständigheter att ta ställning till än vad som följer av högskoleförordningens regler, t.ex. frågor om tolk eller jäv.

Högskoleverket kommer i det följande att använda uttrycket ”betygsärende” för att understryka att examinationen av studenterna innehåller mer än vad som följer av högskoleförordningens regler. Eftersom ”examination” är ett vedertaget begrepp kommer även detta uttryck att användas när bedömningen av studenternas prestationer avses.

Inför kursstarten

I detta kapitel behandlas frågor som de ansvariga för en kurs bör eller måste ta ställning till innan kursen startar.

Betygsgrader och betygsgrader

Lärosätena kan ha olika betygsgrader för olika kurser. Om betygsgrader skrivs för en kurs måste lärosätet göra klart om kriterierna är bindande eller inte för examinatorerna och studenterna.

Enligt 6 kap. 19 § högskoleförordningen ska som betyg användas något av uttrycken underkänd, godkänd eller väl godkänd, om inte högskolan föreskriver ett annat betygssystem. De betygsgrader som används på en kurs ska anges i kursplanen (15 § första stycket 10 samma kapitel).

Det är alltså möjligt för lärosätena att ha olika betygsgrader för olika kurser. I propositionen *Ny värld – ny högskola* (prop. 2004/05:162, s. 136 ff.) behandlades ett förslag om att införa den sjugradiga betygsskalan inom European Credit Transfer System (ECTS) som ett huvudalternativ i högskoleförordningen. Regeringen valde att inte genomföra förslaget, men uttalade att det med stöd av de gällande reglerna i högskoleförordningen är möjligt för ett lärosäte att använda t.ex. ett sådant sjugradigt betygssystem som föreslagits. Stockholms universitet, Kungl. Tekniska högskolan och Högskolan i Gävle är exempel på lärosäten som har beslutat att införa sjugradiga betygsskalor. Dessa betygsskalor är dock målrelaterade, till skillnad mot betygsskalan inom ECTS som är en relativ betygsskala.

Sedan den 1 januari 2007 föreskrivs att kursens mål ska anges i kursplanen (6 kap. 15 § 5 högskoleförordningen). I den ovan nämnda propositionen (s. 93) konstaterade regeringen att ”förväntade studieresultat (learning outcomes) är ett centralt begrepp inom högskolepedagogiken och ett nyckelbegrepp inom Bologna-processen”. Regeringen påpekade att ”genom att formulera mål för varje kurs tydliggörs vilka kunskaper varje student förväntas ha vid slutet av kursen för att bli godkänd.” Med hänvisning till denna bedömning framhöll regeringen i avsnittet om betygsskala (s. 140), efter att ha konstaterat att några lärosäten i allt större utsträckning använder sig av en flergradig betygsskala, att det främjar lärandet med tydligt

uttryckta betygskriterier som anger hur väl studenten nått de mål som ska anges för varje kurs. Regeringen uttalade att betygskriterierna bör utformas på ett sådant sätt att studenternas incitament att tillägna sig kunskaper inom kursens hela omfång stimuleras.

Betygskriteriers rättsliga status

Högskoleverket vill framhålla att tydliga betygskriterier även är av betydelse för studenternas rättssäkerhet. Såsom har påpekats i kapitlet *Rättssäkerhet* är ett av villkoren för rättssäkerhet att regler är publicerade, vilket förutsätter att de är skriftliga. En viktig fråga att ta ställning till för lärosätena är om betygskriterierna ska vara bindande för examinatorerna och studenterna. Regeringen har inte föreskrivit i högskoleförordningen att betygskriterier ska anges i kursplanerna. Därför måste lärosätena själva ta ställning till vilken status betygskriterierna ska ha.

Vissa lärosäten har beslutat om egna regler om betygskriterier. Stockholms universitet har t.ex. beslutat om följande riktlinjer (Riktlinjer och tidsplan för Bolognaarbetet vid Stockholms universitet, 2007-01-18, dnr SU 50-1075-05):

Betygskriterier anger de krav som studenten ska uppfylla för de olika betygsgraderna vid examinationen. Betygskriterierna ska utformas med utgångspunkt i de förväntade studieresultat som formulerats för den kurs eller delkurs som examineras.

Betygskriterierna ska vara skriftliga och meddelas studenterna vid kursstart. Information rörande betygskriterier ... kan meddelas separat eller som en del av kursbeskrivningen.

Det framgår inte av Stockholms universitets riktlinjer vilken rättslig status betygskriterierna har. Det är därmed oklart om kriterierna är bindande för dem de gäller.

När lärosätena har möjlighet att själva bestämma om regler ska vara bindande eller om de endast ska fungera som riktlinjer, måste de av rättssäkerhetsskäl vara tydliga med vad som ska gälla. I Stockholms universitets fall bör alltså universitetet klargöra vilken rättslig status betygskriterierna har.

Begränsning av antalet prov- och praktiktillfällen

Högskoleförordningens regler anger inte någon generell begränsning av antalet prov- och praktiktillfällen. Lärosätena får själva besluta om begränsningar i kursplanen för en kurs om en obegränsad rätt skulle leda till orimligt resursslöseri. Om begränsningar beslutas måste det minsta antal tillfällen som anges i högskoleförordningen beaktas.

Regeln i 6 kap. 21 § högskoleförordningen om begränsning av antalet prov- och praktiktillfällen innebär inte att högskoleförordningen föreskriver att begränsningar ska gälla för samtliga kurser vid universitet och högskolor. Vissa lärosätens regler tyder på att regeln tolkats som en sådan generell begränsning. Regeln är dock formulerad på följande sätt.

Om en högskola begränsar det antal tillfällen som en student får genomgå prov för att få godkänt resultat på en kurs eller del av en kurs, skall antalet tillfällen bestämmas till minst fem. Om godkänt resultat på en kurs eller del av en kurs förutsätter att studenten genomgått praktik eller motsvarande utbildning med godkänt resultat, skall antalet praktik- eller motsvarande utbildningsperioder bestämmas till minst två.

Regeln börjar med orden ”om en högskola begränsar” av följande skäl: Möjligheten för lärosätena att begränsa antalet prov- och praktiktillfällen följer, enligt förarbetsuttalanden⁹, av regeln om effektivt resursutnyttjande i 1 kap. 4 § högskolelagen. Någon särskild regel som klargjorde detta behövdes enligt departementschefen inte. Regeln i 6 kap. 21 § HF kom till endast för att garantera studenterna ett minsta antal prov- och praktiktillfällen i de fall begränsningar beslutas. Den ska läsas tillsammans med nämnda förarbetsuttalanden och regeln i 6 kap. 15 § första stycket 12 HF om att det i kursplanen ska anges om antalet tillfällen för prov och praktik för att bli godkänd är begränsat.

I förarbetena anfördes i korthet följande: Departementschefen ansåg att möjligheten skulle finnas ”i de fall en obegränsad rätt skulle leda till orimligt resursslöseri.” Utbildningsutskottet ansåg att möjligheten att begränsa antalet provtillfällen skulle finnas, men utgick samtidigt från att begränsningen endast skulle komma till användning ”där behovet är särskilt stort.” Grunden för möjligheten att begränsa antalet tillfällen är alltså de resurser som krävs. För ytterligare bakgrundsinformation hänvisas till

9. Prop. 1992/93:1 s. 43–44 och bet. 1992/93:UbU3 s. 29.

Högskoleverkets rapport *Tentamen: ”plussning” och begränsning av antalet tillfällen* (2000:10 R).

Att begränsa studenternas möjligheter att genomgå prov eller praktik kan leda till långtgående konsekvenser för studenterna, och kan i praktiken fungera som ett avskiljande från utbildningen. Högskoleverket har i egenskap av tillsynsmyndighet över universitet och högskolor handlagt flera ärenden där verket förklarat att studenten bör ha rätt till ytterligare tillfällen på grund av att lärosätet inte hanterat ärendet på ett formellt korrekt sätt. Betydelsen av tydliga kursplaner framgår t.ex. av verkets beslut den 21 februari 2008 (reg. nr 31-2199-07).

Ett annat beslut som bör nämnas är ett beslut den 8 december 2005 (reg. nr 31-1733-05) där verket uttalade att en regel som innebar att en anmälan till tentamen ska räknas som ett examinationstillfälle även om studenten inte deltagit i tentamen, strider mot högskoleförordningens regler. I detta ärende påpekade verket också att begränsningar inte kan anges per program, utan bedömningar måste göras för varje kurs för sig.

Enligt Högskoleverkets mening bör det ankomma på institutioner som begränsat antalet prov- och praktiktillfällen att erbjuda studenterna stödåtgärder för att i möjligaste mån förhindra att studenter tvingas avbryta sin utbildning.

Examinator utses

Enligt 6 kap. 19 § högskoleförordningen ska betyg på en genomgången kurs sättas av en av högskolan särskilt utsedd lärare (examinator). Av vad som har anförts på s. 28–29 om när ett betygsärende bör anses starta följer att examinatorn bör utses innan kursen startar.

Vem utser examinatorn?

Det är lärosätets rektor som har befogenheten att utse examinatorer. Rektor får delegera denna befogenhet.

Det är ”högskolan” som ska utse examinatorn. Regler om fördelning av beslutsbefogenheter inom ett lärosäte finns i 2 kap. högskoleförordningen (HF). Enligt 2 kap. 3 § första stycket HF ska andra frågor än de som avses i 2 § avgöras av rektor, om inte annat är föreskrivet i lag eller förordning, eller styrelsen har beslutat något annat.

I 2 § samma kapitel anges en rad frågor som ska beslutas av lärosätets styrelse. Eftersom varken dessa frågor eller någon annan lagstiftning kan anses gälla vem som ska utse examinatorer, är det rektor som har befogenheten att besluta om detta.

Rektor får enligt 2 kap. 13 § HF delegera sina uppgifter. Detta görs lämpligen i lärosätets besluts- och delegationsordning eller genom särskilda beslut. Ingen befattningshavare inom en högskola får utse en examinator utan att kunna härleda sina befogenheter från rektorn.

Högskoleverket har kritiserat en högskola (beslut den 21 december 2004, reg. nr 31-4305-04) för att två lärare fungerat som examinatorer vid två tentamina utan att vara utsedda av högskolan att vara examinatorer.

Är externa examinatorer tillåtna?

Den som är anställd som lärare vid ett svenskt lärosäte kan utses till examinator vid ett annat svenskt lärosäte, men måste ha en anställning vid detta andra lärosäte. För att andra personer ska kunna vara examinatorer vid ett lärosäte måste de vara anställda som lärare vid detta lärosäte.

I den proposition som låg till grund för 1993 års universitets- och högskolereform (*Universitet och högskolor – Frihet för kvalitet*, prop. 1992:93:1 s. 65) redogjorde departementschefen för Högskoleutredningens förslag (SOU 1992:1, s. 151) om att examination i vissa fall bör ske under medverkan av externa examinatorer. Departementschefen ansåg dock att frågan om externa examinatorer inte borde regleras av regeringen. Han såg förslaget som en insats för högre kvalitet som närmare borde prövas av dem som ansvarar för grundutbildningen.

Den gällande regleringen i högskoleförordningen anger att examinatorn ska vara en "lärare". I 4 kap. 1 § HF anges vilka kategorier av lärare högskolorna får anställa. Eftersom det därmed finns reglerat vad som ska förstås med en lärare, får andra personer än sådana som har en anställning som lärare enligt högskoleförordningens regler inte utses till examinator. Mot bakgrund av departementschefens uttalande bör regeln om vem som kan utses till examinator tolkas som att en lärare vid ett svenskt universitet eller högskola kan utses till examinator även vid ett annat svenskt lärosäte. Med tanke på att en sådan lärare ska fatta beslut som innebär myndighetsutövning för ett annat lärosäte, måste han eller hon ha någon form av anställning även hos detta andra lärosäte. För att andra personer ska komma i fråga som examinatorer, måste de anställas som lärare vid ett

svenskt lärosäte. Möjligheten enligt 4 kap. 1 § första stycket HF att anställa timplärare och gästlärare kan utnyttjas.

Kan flera examinatorer sätta betyg vid samma kurstillfälle?

Det finns inga formella hinder mot att flera examinatorer sätter betyg på olika studenter vid ett tentamenstillfälle, men lika fall ska behandlas lika.

Vid förberedelsen av en kurs måste bedömas hur betygsbesluten ska kunna meddelas inom rimlig tid. Om många studenter deltar i kursen kan flera lärare behöva engageras i bedömningen av deras prestationer. Frågan är om det är möjligt att utse flera examinatorer som sätter betyg på olika studenter. Enligt Högskoleverkets mening finns det inga formella hinder mot det. Bedömningen av varje student är ett eget betygsärende och ingenting hindrar att olika ärenden handläggs av olika beslutsfattare (examinatorer). Det är tvärtom det normala på förvaltningsmyndigheter att flera handläggare beslutar i samma typ av ärende.

Det finns dock anledning att påminna om att examinatorerna är skyldiga att beakta att universitet och högskolor är förvaltningsmyndigheter som är skyldiga att, enligt 1 kap. 9 § regeringsformen, behandla lika fall lika. Om flera examinatorer sätter betyg på studenterna vid ett tentamenstillfälle, får de krav examinatorerna ställer vid bedömningen inte skilja sig åt på något avgörande sätt.

Kan flera examinatorer sätta betyg gemensamt?

Högskoleförordningens regler medger inte att betygsbeslut fattas av flera examinatorer gemensamt.

Beslut i ärenden kan fattas av en ensam beslutsfattare eller av flera gemensamt. När flera beslutar gemensamt sker det normalt i en styrelse eller i en nämnd. Eftersom det i 6 kap. 18 § HF anges att betyget på en genomgången kurs ska bestämmas av *en* lärare, får enligt Högskoleverkets mening, betygsbeslut inte fattas av flera examinatorer gemensamt.

Högskoleverket har i ett beslut den 26 februari 1999 (reg. nr 31-3526-97) kritiserat Tolk- och översättarinstitutet vid Stockholms universitet för att studenter bedömts av en "examinationskommitté" bestående av en ordförande, en lärare på kursen och två externa censorer. Vid omröstning hade alla utom ordföranden rösträtt. Det förelåg enligt rektor oklarheter om hur examinatorn för kursen utsetts och vem som fungerat som examina-

tor. Verket konstaterade att högskoleförordningen inte kan anses medge att flera befattningshavare fattar beslut om betyg gemensamt.

Anonyma prov

Det kan finnas ett värde såväl för studenter som för lärare att rättningen av skriftliga prov sker utan att den rättande läraren vet vem provdeltagaren är. Examinatorn måste dock på grund av jävsreglerna ta del av namnen på provdeltagarna i slutskedet av handläggningen.

I den första upplagan av denna rapport konstaterade Högskoleverket att det fanns fungerande rutiner för anonyma prov vid vissa institutioner och att erfarenheterna var goda. Verket ansåg att det kan finnas ett värde såväl för studenter som för lärare att skriftliga prov rättas utan att den rättande läraren vet vem provdeltagaren är. Verket påpekade dock att examinatorn måste ta del av namnen på provdeltagarna i slutskedet av handläggningen. Skälet till det är att examinatorn (beslutsfattaren) på grund av reglerna om jäv i förvaltningslagen måste känna till vem betygsbeslutet gäller.

Högskoleverket har ställt följande frågor till institutionerna:

Om anonyma prov tillämpas vid institutionen/lärosätet, var vänlig redogör för vilken ordning som tillämpas. I rapporten Rättssäker examination (1998:39 R) uttalade Högskoleverket (s. 22) beträffande anonyma prov att examinatorn i slutskedet av handläggningen måste ta del av namnen på tentanderna, bl.a. på grund av reglerna om jäv i förvaltningslagen. Hur hanteras detta på institutionen/lärosätet?

Av de tillfrågade institutionerna har drygt 30 procent svarat att de tillämpar anonyma prov. Den ordning som vanligen tillämpas är att varje provdeltagare får en kod som skrivs på den skriftliga tentamen. Kursadministratören har tillgång till listan med koderna och studenternas namn. Examinatorn rättar skrivningarna utan att känna till namnen på studenterna. När rättningen är klar överlämnas skrivningarna till kursadministratören som avanonymiserar och upprättar en förteckning med namn, poäng och betyg. Så gott som alla som besvarat frågan har svarat att anonymiteten bryts när examinatorn får förteckningen och därmed får möjlighet att bedöma om det föreligger jäv innan betygsbesluten fattas.

Utifrån svaren kan nämnas att Karlstads universitet har regler som innebär att om en student begär att tentamen ska vara anonym, ska hela stu-

dentgruppen på kursen omfattas. Rektorn vid Mälardalens högskola har beslutat att alla salsskrivningar vid högskolan ska vara anonyma från och med vårterminen 2009. Institutionen för socialt arbete vid Mittuniversitetet har uppgett att institutionen endast tillämpar anonyma prov vid salsskrivningar, men att det numera även finns möjlighet att tillämpa anonyma prov vid hemtentamina.

Examinationsspråket

Det finns inte några regler i högskoleförfattningarna om vilket språk en utbildning ska ges på. De flesta kurser ges på svenska, men det är vanligt att kurser ges på engelska. Antalet program på avancerad nivå som gavs på engelska under höstterminen 2008 var cirka 530¹⁰. Flera frågor uppkommer när det gäller examinationen av studenterna:

1. Har en student rätt att begära att en tolk anlitas vid examinationen när han eller hon läser en kurs som ges på svenska?
2. Har studenter som pratar något av de nationella minoritetsspråken eller de nordiska språken rätt att få använda sina respektive språk vid examinationen?
3. Har universitet och högskolor rätt att genomföra examinationer på ett annat språk än svenska?

Tolk enligt 8 § förvaltningslagen

Det bör normalt inte förekomma att en student kan anses ha behov av tolkning när en kurs ges på svenska.

En myndighet bör vid behov anlita tolk, när myndigheten har att göra med någon som inte behärskar svenska (8 § förvaltningslagen). Bestämmelsen gäller inte enbart muntliga kontakter utan också när någon som inte kan svenska ger in en skriftlig handling och när myndigheten ska meddela sig skriftligen med en sådan person (se prop. 1971:30 s. 381). Uttrycket tolk gäller alltså både den som tolkar muntligen och den som gör en skriftlig översättning.

För tillträde till utbildning på grundnivå krävs att den sökande har de kunskaper i svenska som behövs (se 7 kap. 6 § högskoleförordningen). Beträffande utbildning på avancerad nivå finns inte motsvarande krav på

10. Högskoleverkets rapport *Utländska studenter i Sverige* (Högskoleverkets rapportserie 2008:7 R), s. 14.

kunskaper i svenska (jfr Överklagandenämnden för högskolans beslut den 21 september 2007, reg. nr 33-999-07). Det får dock anses ligga i sakens natur att den som söker till en utbildning som ges på svenska även har de kunskaper i svenska som behövs. Enligt Högskoleverkets mening bör det därför normalt inte förekomma att en student kan anses ha behov av tolkning när en kurs ges på svenska.

De nationella minoritetsspråken och de nordiska språken

Studenter som pratar de nationella minoritetsspråken eller de övriga nordiska språken har inte rätt att använda sina respektive språk vid examinationen.

I Sverige finns fem nationella minoritetsspråk: samiska, finska, meänkieli (kallades tidigare ofta tornedalsfinska), romani chib och jiddisch. Endast beträffande samiska, finska och meänkieli finns författningsbestämmelser som uttryckligen anger vilken rätt som finns att använda respektive språk hos förvaltningsmyndigheter, se lagen (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar och lagen (1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar. Dessa lagar gäller dock endast myndigheter med ett geografiskt verksamhetsområde som omfattar vissa kommuner i norra Sverige. Eftersom inget universitet eller högskola har verksamhetsområden som omfattar dessa kommuner, har personer som talar de språken inte rätt att använda sina respektive språk vid examinationer.

Enligt art. 2 i konventionen mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om nordiska medborgares rätt att använda sitt eget språk i annat nordiskt land, förbinder sig de fördragsslutande staterna att verka för att en medborgare i en fördragsslutande stat vid behov ska kunna använda sitt eget språk vid kontakter med myndigheter i en annan fördragsslutande stat. Konventionen gäller inte som lag i Sverige, varför en student som är nordisk medborgare inte har rätt att med stöd av konventionen använda sitt eget språk vid examinationen.

Examination på ett annat språk än svenska

Betygsbeslut måste skrivas på svenska. Regeringen bör klargöra under vilka förutsättningar andra språk får användas vid de olika examinationsmomenten.

Det finns inte några författningsbestämmelser som reglerar det svenska språkets status. Det framgår dock indirekt av bland annat 8 § förvaltningslagen att lagstiftaren utgått från att det är svenska som används i muntliga och skriftliga sammanhang hos myndigheterna.

JO har påpekat (beslut 2007-01-08, dnr 4282-2006), i ett ärende som gällde Patent- och registreringsverket (PRV), att en svensk myndighet inte utan stöd i ett tydligt regelverk får skriva beslut på engelska. Besluten måste därför skrivas på svenska. Såsom har framhållits på s. 28 innehåller ett betygsärende flera stadier. Vad gäller avgörandestadiet måste betygsbeslutet alltså alltid skrivas på svenska.

Måste lärosätet använda svenska språket på beredningsstadiet, dvs. vid de moment som är en förutsättning för att betyg ska kunna sättas? Som nämnts är det vanligt att hela utbildningar ges på engelska, vilket möjliggör att studenter som inte behärskar svenska språket kan delta i utbildningen. Om exempelvis tentamensfrågor skulle behöva skrivas på svenska, skulle översättningar till engelska behöva tas fram till dessa studenter.

Högskoleverket har i sitt yttrande (2008-07-01, reg. nr 13-1692-08) över betänkandet *Värna språken – förslag till språklag* (SOU 2008:26) uttalat att verket delar utredarens uppfattning att svenska språket bör vara samhällets gemensamma språk, men att en särskild reglering behövs för högskolesektorn. Högskoleverket utgår från att regeringen genom en sådan reglering kommer att klargöra under vilka förutsättningar andra språk än svenska får användas vid examination. Det finns därför inte anledning för verket att uttala sig om detta i denna rapport.

Högskoleverket vill understryka att om en kurs ska ges på ett annat språk än svenska, måste det föreskrivas i kursplanen. Studenterna måste också informeras i god tid innan kursstarten om att ett annat språk kommer att användas.

Val av tentamensdag

Det är inte otillåtet att förlägga tentamina till lördagar eller söndagar, men hänsyn bör tas till studenter som av religiösa skäl inte har möjlighet att delta i tentamina vid vissa religiösa helgdagar.

På det arbetsrättsliga området finns regler som möjliggör för arbetstagare att vara lediga på veckosluten. Dessa regler gäller inte studenter. Det är alltså inte otillåtet att förlägga tentamina till lördagar eller söndagar. En myndighet ska dock underlätta för den enskilde att ha med den att göra (7 § FL). Att genomföra en tentamen på exempelvis nyårsafton är därför olämpligt och torde inte heller förekomma.

Lagen (2001:1286) om likabehandling av studenter (fr.o.m. den 1 januari 2009 ersatt av diskrimineringslagen, SFS 2008:567) måste beaktas när universitet och högskolor bestämmer dag för tentamen. Det är de fyra ombudsmännen (fr.o.m. den 1 januari 2009 Diskrimineringsombudsmännen) som har till uppgift att utöva tillsyn över att lagen följs. I *Riktlinjer för arbetet med likabehandlingsplaner* har ombudsmännen uttalat följande.

Vid schemaläggning ska hänsyn tas till studenter som av religiösa skäl inte har möjlighet att delta i undervisning eller avlägga examen/tentera på vissa religiösa helgdagar.

Examination på annan ort

Lärosätena är normalt inte skyldiga att ge studenterna möjlighet att delta i ett prov på en annan ort än högskoleorten, men utifrån regeln om serviceskyldighet i förvaltningslagen kan det finnas skäl att tillhandahålla en sådan möjlighet.

Studenter kan av olika skäl vilja delta i en tentamen på en annan ort än högskoleorten (eller den ort som anvisats studenterna av högskolan). Högskoleverket har i ett beslut (2000-01-24, reg. nr 31-2052-99) uttalat att enligt verkets mening är ett universitet eller en högskola normalt inte skyldig att ge studenterna möjlighet att delta i ett skriftligt prov på en annan ort än högskoleorten. Utifrån regeln om serviceskyldighet i 4 § första stycket förvaltningslagen ansåg verket att det dock kunde finnas skäl att tillhandahålla en sådan möjlighet. Lärosätena får emellertid inte ta ut någon avgift av studenterna för att tentera på en annan ort, eftersom de inte

har något bemyndigande att göra det. Det bör nämnas att regeringen i ett beslut den 21 november 2002 (U2002/3896/UH) har avslagit en ansökan från Södertörns högskola om att vid tentamen få ta ut en avgift av studenter från ett annat lärosäte än Södertörns högskola. Regeringen motiverade inte sitt beslut.

Flera lärosäten har beslutat om egna regler för tentamen på annan ort. Umeå universitet har exempelvis beslutat (*Regelsamling för utbildning på grundnivå och avancerad nivå*, avsnitt 7.6) att en student kan få examineras på annan ort om det finns särskilda skäl. Förutsättningarna är att ”godkänd skrivningsbevakning, lokal eller vad annat som krävs för aktuell examination kan anordnas till rimlig merkostnad för institutionen.” Studenten ska ansöka om att få tentera på annan ort minst en månad före det aktuella tentamenstillfället.

Betygsärendet

Ett betygsärende består av fyra stadier: initialstadiet, beredningsstadiet, avgörandestadiet och verkställighetsstadiet (se kapitlet *Examination utifrån reglerna i högskoleförordningen och förvaltningslagen*, s. 27 ff.). I detta kapitel ska rättsliga frågor som kan uppkomma vid handläggningen av betygsärendet behandlas.

Beslut under beredningsstadiet

En examinator ska inte endast fatta det slutliga betygsbeslutet utan även andra beslut under beredningsstadiet.

Såsom har anförts på s. 28–29 bör registreringen av studenten på kursen ses som initieringen av betygsärendet. Beredningsstadiet i ett betygsärende utgörs av att ett underlag för ärendets sakliga prövning inhämtas, dvs. alla moment som är en förutsättning för att betyg ska kunna sättas.

Det slutliga beslutet i ett betygsärende är själva betygsbeslutet. Kursplanens examinationsregler kan vara utformade så att beslut måste fattas under beredningsstadiet (s.k. beredningsbeslut), dvs. innan det slutliga betygsbeslutet fattas. Det kan t.ex. föreskrivas i kursplanen att studenterna ska lämna in skriftliga uppgifter under kursens gång och att detta är ett obligatoriskt moment. Att lämna in en skriftlig uppgift som accepteras av lärosätet, är då en del av förutsättningarna för att studenten ska kunna godkännas på kursen och därmed en del av examinationen. Enligt Högskoleverkets mening innebär det att den som ska ta ställning till om studenten har fullgjort det obligatoriska momentet är examinatorn på kursen. Med andra ord ska examinatorn inte endast fatta det slutliga betygsbeslutet utan även dessa beslut under beredningsstadiet.

Ingenting hindrar att frågorna bereds och föredras för examinatorn av andra anställda vid lärosätet. Det kan exempelvis ske genom att examinatorn får en lista där det anges vilka studenter som har presterat på ett godkänt sätt på det obligatoriska momentet. Examinatorns godkännande av ett sådant förslag är ett beredningsbeslut. Handläggningen av examinationen på en kurs kan också underlättas genom att flera examinatorer

utses på kursen (jfr avsnittet *Kan flera examinatorer sätta betyg vid samma kurstillfälle?*, s. 36).

Även beredningsbeslut som inte har ett direkt samband med examinationen av studenterna kan bli aktuella. Det gäller t.ex. frågor om jäv och om anlåtande av ombud eller biträde.

Jäv

En examinator är skyldig att agera sakligt och opartiskt vid handläggningen av betygsärenden. Om det finns någon särskild omständighet som kan rubba förtroendet till examinatorns opartiskhet i ärendet är han eller hon jävig och får inte handlägga ärendet.

För att garantera att anställda vid statliga myndigheter är sakliga och opartiska i sin handläggning (se s. 17 om *regeringsformen*), finns det bl.a. regler om jäv i förvaltningslagen. I lagens 11 § anges att den som ska handlägga ett ärende är jävig

1. om saken angår honom själv eller hans make, förälder, barn eller syster eller någon annan närstående eller om ärendets utgång kan väntas medföra synnerlig nytta eller skada för honom själv eller någon närstående,
2. om han eller någon närstående är ställföreträdare för den som saken angår eller för någon som kan vänta synnerlig nytta eller skada av ärendets utgång,
3. om ärendet har väckts hos myndigheten genom överklagande eller underställning av en annan myndighets beslut eller på grund av tillsyn över en annan myndighet och han tidigare hos den andra myndigheten har deltagit i den slutliga handläggningen av ett ärende som rör saken,
4. om han har fört talan som ombud eller mot ersättning biträdd någon i saken, eller
5. om det i övrigt finns någon särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i ärendet.

Från jäv bortses när frågan om opartiskhet uppenbarligen saknar betydelse.

Av 12 § FL framgår att den som är jävig inte får handlägga ärendet och att den som känner till en omständighet som kan antas utgöra jäv mot honom själv ska ge det till känna.

En examinator som känner till en omständighet som kan göra honom eller henne jävig i ett betygsärende enligt någon av grunderna i 11 §, är alltså skyldig att anmäla det till högskolan. Oftast behövs inget beslut i jävsfrågan, utan situationen kan lösas genom att en annan examinator tar över ärendet.

Ett exempel på en jävssituation för en examinator redovisas i JO 1985/86 s. 397. En universitetslektor hade, sedan en sökande antagits som studerande vid universitetet, gett studenten privatundervisning. Undervisningen tog sikte på kurskraven för den juridiska grundkursen. Lektorn fungerade därefter som examinator för studenten på den aktuella kursen. Justitieombudsmannen ansåg att lektorn inte borde ha befattat sig med den berörda studentens tentamen.

Ombud eller biträde

Den som för talan i ett ärende får anlita ombud eller biträde (9 § första stycket förvaltningslagen). Den som har ombud ska dock medverka personligen om myndigheten begär det.

Denna bestämmelse är tillämplig i betygsärenden och kan få betydelse när en student behöver anlita ombud eller biträde för att exempelvis argumentera för att examinatoren ska förklaras jävig eller begär att få en annan examinationsform på grund av funktionshinder.

Studentens rätt till insyn i betygsärendet

En student har rätt att ta del av det som har tillförts betygsärendet. Ett exempel är skriftliga kommentarer om studenten som en handledare på ett praktikställe redovisar till examinatoren på kursen.

Den som är part i ett ärende som gäller myndighetsutövning mot någon enskild har rätt att ta del av det som har tillförts ärendet (16 § förvaltningslagen). Denna rätt gäller med de begränsningar som följer av 14 kap. 5 § sekretesslagen (1980:100). Av denna sekretessbestämmelse framgår att en handling eller annat material inte får lämnas ut till en part om det med hänsyn till allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt att sekretessbelagda uppgifter i materialet inte röjs.

Eftersom ett betygsärende är ett ärende som gäller myndighetsutövning mot en enskild (studenten), är 16 § FL tillämplig på betygsärenden. Sekretessbestämmelsen torde inte bli aktuell att tillämpa i ett betygsärende.

16 § FL handlar om de fall då den enskilde själv begär att få del av materialet. Enligt 17 § FL är en myndighet under vissa förutsättningar skyldig att låta en part ta del av ett material som har tillförts ärendet innan myndigheten avgör ärendet. I denna bestämmelse undantas dock uttryckligen ärenden om betygssättning från denna skyldighet.

Om det material som efterfrågas är allmänna handlingar som är offentliga kan även en part begära att få ut dem med stöd av tryckfrihetsförordningens regler (se även s. 74 ff.). Då behöver 16 § FL inte åberopas. Men utredningsmaterialet i ett ärende kan bestå av andra handlingar än allmänna handlingar. 16 § FL gäller allt material som har tillförts ärendet. Det är därför nödvändigt att bedöma vad som ska förstås med "tillförts ärendet". I *Förvaltningslagen med kommentar*¹¹ framhålls följande:

Mot denna bakgrund blir orden "det som har tillförts ärendet" att förstå så som att lagtexten getts den något längre formuleringen "det som myndigheten, en part eller någon annan har tillfört ärendet". Ordet "tillförts" är inte att fatta bokstavligen på det viset att varje handling som faktiskt finns i akten skall anses tillförd ärendet. En part som hos en myndighet begär att få ta del av akten kan således inte göra anspråk på att allt som förvaras i denna utan vidare skall visas upp. Myndigheten kan finna att t.ex. en arbetspromemoria inte har "tillförts ärendet" i den mening detta uttryck har i 16 §. I många fall är det med tanke på detta tillrådligt att hålla de handlingar som tillförts ärendet avskiljda från annat material.

Även om det således ytterst ligger i myndighetens hand att avgöra när en (icke allmän) handling skall tillföras ett ärende, bör det understrykas att ändamålet med 16 § är att garantera parter en så vidsträckt aktinsyn som möjligt. Uppgifter som är av betydelse för ärendets avgörande skall därför alltid tillföras ärendet. Muntliga upplysningar och myndighetens egna iakttagelser av sådant slag skall antecknas och tillföras ärendet - - -

Ett exempel på uppgifter som en student har rätt att ta del av med stöd av 16 § FL är skriftliga kommentarer om studenten som en handledare på ett praktikställe redovisar till examinatorn på kursen. Det som en student har tillfört ärendet vid olika examinationsmoment, exempelvis en skriftlig

11. Hellners & Malmqvist, 2007, s. 177.

tentamen, är också sådana handlingar som studenten själv har rätt att ta del av. Lars Bejstam delar i en artikel (*Festskrift till Hans-Heinrich Vogel*, Lund 2008, s. 24–27) denna uppfattning och tar även upp frågan om anteckningar som examinatorn har gjort vid rättningen av tentamen, exempelvis poängtal eller kommentarer med anledning av studentens svar, kan anses ha ”tillförts ärendet”. Han anser att anteckningar som har gjorts på tentamen blir en del av den allmänna handling som den inlämnade tentamen är och därför ska lämnas ut. Såsom kommer att framgå av avsnittet *När blir studentens tentamenssvar en allmän handling?* (s. 77 f.) anser dock Högscoleverket att det finns utrymme för olika tolkningar i denna fråga.

Bejstam anser, med stöd av rättsfallet RÅ 1977 Ab 494, att anteckningar som inte görs på en tentamen, utan förs separat, inte utgör allmänna handlingar. Han ställer därför frågan om de kan anses tillförda ärendet och därmed omfattas av rätten till partsinsyn enligt 16 § FL. Bejstam kommer fram till att separat förda anteckningar vid rättningen av en tentamen inte kan anses tillförda ärendet. Skälet till det är bland annat att anteckningarna normalt inte innehåller sakuppgifter som är av betydelse för ärendets avgörande, vilket bör vara fallet för att de ska tillföras ärendet enligt uttalanden i förarbetena till den äldre förvaltningslagen (som fortfarande får anses ha betydelse), se prop. 1971:30 s. 442. Högscoleverket delar dessa bedömningar. Om ett lärosäte anser att anteckningar som har förts på en tentamen inte är en allmän handling (jfr s. 77–78) och därför inte ska lämnas ut, kan lärosätet med stöd av detta resonemang hävda att anteckningarna inte heller omfattas av rätten till partsinsyn enligt 16 § FL.

Vad får tentamensfrågorna avse?

Examinationen av studenterna begränsas inte till att utgå från kurslitteraturen. Genom tydliga betygskriterier kan detta tydliggöras ytterligare för studenterna.

Det förekommer att Högscoleverket får frågor från studenter om vad som ”får komma på tentan”. Frågorna utlöses av att en examinator har ställt frågor vars svar inte går att återfinna i kurslitteraturen. Studenterna anser att de inte har blivit rättvist eller rättssäkert behandlade när de inte kunnat besvara frågorna korrekt utifrån kurslitteraturen.

Frågan måste besvaras utifrån högskoleförfattningarnas regler. Av 1 kap. 2 § första stycket i högskolelagen (HL) framgår att universitet och högsko-

lor ska tillhandahålla utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet. Verksamheten ska enligt 4 § första stycket samma kapitel anpassas så att en hög kvalitet nås. I 1 kap. 8 § andra stycket HL anges att utbildning på grundnivå ska utveckla studenternas

- förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar,
- förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, och
- beredskap att möta förändringar i arbetslivet.

För utbildningar på avancerad nivå ställs ytterligare krav i 9 § andra stycket samma kapitel. I 6 kap. 15 § första stycket 5–7 högskoleförordningen står att det i kursplanen ska anges kursens mål, det huvudsakliga innehållet i kursen och den kurslitteratur och övriga läromedel som ska användas. I andra stycket samma paragraf anges bland annat att också de övriga föreskrifter som behövs ska anges i kursplanen.

I kapitlet *Examinationsformer* (s. 25) har Högskoleverket redogjort för regeringens uttalanden om tydligt uttryckta betygskriterier. I samband med detta uttalade regeringen även att ”betygskriterierna bör utformas på ett sådant sätt att studenternas incitament att tillägna sig kunskaper inom kursens hela omfång stimuleras.”

Redan utifrån högskoleförfattningarnas regler blir det tydligt att examinationen av studenterna inte begränsas till att utgå från kurslitteraturen. Genom tydliga betygskriterier kan detta klargöras ytterligare för studenterna.

Poänggränser

Poänggränser som anges inför en tentamen bör betraktas som riktlinjer som bör följas så långt som möjligt.

Högskoleverket har ställt följande fråga till institutionerna:

Anses examinatorn bunden av eventuella poänggränser för betyg som anges inför en tentamen? Var vänlig motivera svaret.

Frågan har kritiserats i svaret från Högskolan i Borås. Högskolan hävdar att utgångspunkten för frågan är att betygen sätts med hjälp av poänggränser, vilket i så fall är långt från de lärandemål som det talas om i Bologna-processen. Högskolan påpekar att det krävs tydliga betygskriterier för att bedömningen av studenterna ska bli likvärdig och rättvis. Högsko-

leverket instämmer i högskolans påpekande om att tydliga betygskriterier är viktiga, se avsnittet *Betygsgrader och betygskriterier* (s. 31), men anser att frågan är berättigad från ett rättssäkerhetsperspektiv. Examinatorerna lär använda sig av poäng och poänggränser också i fortsättningen, vilket även institutionernas svar visar.

Majoriteten av institutionerna anser att examinatorn är bunden av poänggränserna, men att justeringar kan göras i vissa situationer. Det kan gälla att en fråga varit mer komplicerad än examinatorn uppfattat eller att gränsfall kan kräva en helhetsbedömning av en student. Flera av institutionerna påpekar att justeringar bara kan ske genom sänkning av poänggränsen. Nio av institutionerna svarar ja på frågan utan förbehåll. Ingen av institutionerna kan anses svara tydligt nej på frågan.

Formellt sett är examinatorerna bundna av föreskrifter. Om poänggränser skulle regleras i kursplanen för en kurs, skulle examinatorerna vara bundna av dem om inte undantagsregler skulle ges i kursplanen. Det torde dock knappast förekomma att poänggränser anges i kursplanerna. I stället anges sådana gränser på själva det skriftliga provet. De blir då att betrakta som riktlinjer som bör följas så långt som möjligt. Högskoleverket delar alltså den uppfattning som majoriteten av institutionerna uttryckt, nämligen att justeringar kan göras när en strikt tillämpning av gränserna skulle kunna leda till en felaktig betygssättning av studenternas kunskaper och färdigheter.

Fusk

Om en student misstänks för att ha fuskat på ett prov måste examinatorn ta ställning till hur betygsärendet ska hanteras. De frågor som examinatorn kan behöva bedöma har behandlats i artiklar av professorn i straffrätt Nils Jareborg och professorn i offentlig rätt Hans-Heinrich Vogel. Båda artiklarna har skrivits på uppdrag av Högskoleverket och finns publicerade på verkets webbplats www.hsv.se (*Disciplinansvar för studenter som fuskar eller stör*, s. 11 f, respektive *Förfarandet i disciplinärenden enligt högskoleförordningen*, s. 12 f).

Borttappade tentamina och andra misstag från lärosätets sida

Borttappade tentamina och felaktig uppgift om dag eller tid för tentamen är exempel på misstag från lärosätets sida som kan medföra att studenterna inte kan examineras. För sådana fall bör det i lärosätets regler anges under vilka förutsättningar studenterna har rätt till ett nytt provtillfälle och inom vilken tid ett sådant prov ska hållas. Det får inte förekomma att examinatorn godkänner en student enbart på grund av att studentens tentamen kommit bort.

I den första upplagan av denna rapport uttalade Högskoleverket att det torde vara självklart att ett nytt provtillfälle medges de studenter som inte kan delta i prov eller examineras på grund av misstag från examinatorns eller institutionens sida. De exempel på sådana situationer som nämndes var att den skriftliga tentamen som studenten lämnat in hade förkommit och att studenterna fått fel uppgift om dag eller tid för tentamen. Högskoleverket påpekade att det är av betydelse för studenterna att det finns angivet inom vilken tid ett nytt prov ska hållas. I lärosätets regler bör därför anges under vilka förutsättningar studenterna har rätt till ett nytt provtillfälle och inom vilken tid ett sådant prov ska hållas.

Ett exempel på sådana regler är punkt 8.12 i *Riktlinjer för relationer mellan institutioner och studenter vid Lunds universitet* där följande anges:

Om en students skriftliga examination försvunnit, och det kan konstateras att universitetet bär skulden för detta, ska ny examination erbjudas inom en vecka om inte studenten begär att examinationen förläggs vid senare tillfälle. Studenten ska inte behöva vänta på nästa ordinarie examinations-tillfälle.

I riktlinjernas punkt 8.13 finns motsvarande regler för situationer om ”en student av universitetet erhållit fel uppgift om tid eller plats för examination eller om examinationen ej kommit till stånd på grund av misstag från examinatorns eller institutionens sida”.

Får examinatorn godkänna en student utan tillgång till tentamen?

Högskoleverket får ibland frågan om det finns regler som innebär att examinatorn ska godkänna en student om studentens tentamen förkommit. Några nationella regler som uttryckligen behandlar frågan finns inte.

Enligt Högskoleverkets mening skulle ett sådant betygsbeslut strida mot högskoleförfattningarnas regler. Det är universitetens och högskolornas uppgift att bedöma studenternas prestationer och när den föreskrivna examinationsformen är skriftlig tentamen får examinatorn inte godkänna studenterna utan att ha granskat sådana skriftliga underlag.

Fullgörande av obligatoriska moment

För att undvika att en student felaktigt hindras från att delta i en tentamen, bör en student som enligt institutionens noteringar inte har fullgjort ett obligatoriskt moment normalt ändå tillåtas att delta.

När det i en kursplan ställs krav på deltagande i ett utbildningsmoment för att studenten ska kunna godkännas på kursen, är detta obligatoriska moment en del av examinationen. Betyget sätts ofta efter någon form av avslutande examination, t.ex. ett skriftligt prov. För att undvika att en student felaktigt hindras från att delta i provet, bör en student som enligt institutionens noteringar inte har fullgjort det obligatoriska momentet normalt ändå tillåtas att delta. Vid utarbetandet av den första upplagan av denna rapport framgick att de flesta tillfrågade institutionerna tillät att obligatoriska moment fullgjordes i efterhand. Vissa lärosäten har beslutat om regler som klargör att det är möjligt, se t.ex. avsnitt 4.1.3 i Linköpings universitets föreskrifter rörande examination och examinatorer (dnr LiU-2008/03258).

Vid seminariet den 13 oktober 2008 påpekades att det finns utbildningar som är utformade så att det inte är lämpligt att studenterna deltar i det avslutande provet innan de genom att fullgöra ett visst obligatoriskt moment har visat att de har de kunskaper och färdigheter som behövs. Enligt Högskoleverkets mening bör det för sådana utbildningar klargöras i kursplanen att fullgörandet av det obligatoriska momentet är ett absolut krav för att studenten ska få delta i det avslutande provet.

Får en student återkalla en inlämnad tentamen?

En student har inte rätt att återkalla sin inlämnade tentamen och på så sätt undvika att betygsättas.

Det finns inga regler i förvaltningslagen om när eller hur ett ärende inleds (initieras) hos en myndighet. Ett förvaltningsärende kan dock inledas på olika sätt och detta sätt anses påverka hur myndigheten får besluta i ärendet. Bedömningen av hur ett ärende har initierats har betydelse för dels om myndigheten är skyldig att fatta beslut i sakfrågan, dels om den enskilde har rätt att återkalla sitt initiativ till ärendet.

Universitetslektorn Lars Bejstam har (i den tidigare nämnda artikeln), anfört att en inlämnad tentamen rimligen måste jämföras med en ansökan om en förmån och det närmast är att betrakta som en förvaltningsrättslig grundsats att en ansökan kan återkallas av den som har gjort ansökan. Han anser därför att en student, fram till dess att resultatet av tentamen har offentliggjorts, måste anses ha rätt att återkalla sin tentamen med följden att han inte ska betygsättas vid det aktuella tillfället.

Högskoleverket delar inte denna uppfattning utan anser att svaret på dessa frågor finns i 6 kap. 18 § högskoleförordningen. Enligt denna bestämmelse ska betyg sättas på en genomgången kurs, om inte annat är föreskrivet i kursplanen. Regeln måste anses innebära en skyldighet för examinatorn att fatta ett betygsbeslut när en student har genomgått en kurs. Regeln ger inte studenten rätt att, efter genomgången kurs, återkalla betygsärendet och därmed undvika att betygsättas.

Högskoleverket har ställt följande fråga till institutionerna: I vilket skede anses examinatorn skyldig att besluta om ett betyg för en student, dvs. när har handläggningen gått så långt att examinatorn måste godkänna eller underkänna studenten? Ge gärna exempel utifrån olika examinationsformer.

Frågan var inte tillräckligt tydlig. Den har i ganska hög grad missförstått och svaren har då huvudsakligen gällt hur lång rättningstid som tillåts. Övriga har i princip svarat att examinator fattar beslut när samtliga examinationsmoment är färdigbedömda. Rektorn för Uppsala universitet har särskilt tagit upp situationen när en student ångrar sig efter att ha lämnat in sin tentamen och begärt att få tillbaka den. Rektor anser att examinatorn är skyldig att betygsätta den inlämnade tentamen, en bedömning som överensstämmer med Högskoleverkets.

Rättningsstid

Högskoleverkets stickprovsgranskning av lärosätenas regler visar att det finns regler för hur lång tid rättningen av tentamina får ta och att dessa regler får anses följa de uttalanden som Justitieombudsmannen gjort.

Universitet och högskolor är myndigheter och har som sådana en service-skyldighet gentemot enskilda, däribland studenterna. Som allmänna krav på handläggningen gäller att varje ärende där en enskild person är part ska handläggas så enkelt, snabbt och billigt som möjligt utan att säkerheten eftersätts (7 § första meningen förvaltningslagen). Enligt paragrafens sista mening ska myndigheten även på andra sätt underlätta för den enskilde att ha med den att göra.

När examinationen har ägt rum ska den rättande läraren handlägga ärendet i enlighet med förvaltningslagens krav. Däri ingår att meddela betygsbeslutet inom rimlig tid.

Justitieombudsmannen (Hans Ragnemalm, tidigare professor i offentlig rätt vid Stockholms universitet) har efter en anmälan mot företagsekonomiska institutionen vid Stockholms universitet uttalat sig om handläggningstiden i ett enskilt fall (beslut den 18 juli 1991, dnr 3980-1990). Ärendet gällde en 5-poängskurs. Det skriftliga provet genomfördes den 26 oktober 1990 och resultatet anslogs på en anslagstavla den 3 december samma år. Omprovet skulle äga rum den 18 december. Institutionen uppgav i svar till Justitieombudsmannen (JO) att institutionens norm för rättningsstid var tre veckor. JO anförde bl.a. följande:

Den aktuella kursen omfattar fem akademiska poäng, dvs. fem veckors hel-tidsstudier. Tiden mellan ordinarie tentamen och omtentamen var sju och en halv veckor. En rättningsstid om fem och en halv veckor, medförande att de studerande informeras om resultatet endast två veckor före omtentamen, är enligt min uppfattning ej acceptabel. Av prefektens yttrande framgår att institutionens norm för rättningsstid ... är tre veckor En ordning i enlighet med denna norm ... förefaller ändamålsenlig och synes innebära, att de studerandes berättigade krav på service tillgodoses. Jag utgår från att institutionen kommer att vidta nödvändiga åtgärder avseende examinationen för att i framtiden undvika sådana dröjsmål som förorsakar de studerande allvarliga olägenheter.

Högskoleverket ansåg att utgångspunkten för lärosätenas riktlinjer om rättningsstid borde vara vad JO anförde.

En stickprovsgranskning av lärosätenas regler visar att frågan om rättningstid alltid brukar regleras. Normalt anges att resultatet på tentamen ska redovisas senast tre veckor eller 15 arbetsdagar efter provtillfället. Tio arbetsdagar förekommer dock liksom, i ett fall, 25 kalenderdagar. Lärosätenas riktlinjer får därmed anses följa JO:s uttalanden i denna del. JO:s kritik gällde emellertid också att studenterna informerades om resultatet endast två veckor före omtentamen och här visar granskningen att lärosätena oftast anger denna tid till minst tio arbetsdagar eller minst två veckor. Enligt Högskoleverkets mening bör dock detta kunna accepteras om rättningstiden normalt inte överstiger tre veckor.

Dokumenteringen av betygsbeslutet

Ett betygsbeslut ska dokumenteras i en pappershandling eller som en elektronisk handling. Om ett betygsärende föredras för examinatorn ska föredragandens namn anges i betygsbeslutet. Om andra lärare hjälper till med rättningen av tentamina har de deltagit i den slutliga handläggningen av betygsärendet och även deras namn ska anges i betygsbeslutet.

Det finns inga regler i högskoleförfattningarna eller i förvaltningslagen om hur ett betygsbeslut ska dokumenteras. 21 § myndighetsförordningen är dock tillämplig på ett betygsbeslut som fattas av en examinator på ett lärosäte, se 1 kap. 5 § högskoleförordningen. I denna bestämmelse anges följande:

- För varje beslut i ett ärende skall det upprättas en handling som visar
1. dagen för beslutet,
 2. beslutets innehåll,
 3. vem som har fattat beslutet,
 4. vem som har varit föredragande, och
 5. vem som har varit med vid den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet.

Pappershandling eller elektronisk handling?

I den utredning som föregick införandet av myndighetsförordningen – *Från verksförordning till myndighetsförordning* (SOU 2004:23) – anfördes följande (s. 286) i specialmotiveringen till denna bestämmelse:

Paragrafen överensstämmer med nuvarande reglering. Föreskriften avser endast skriftliga beslut. Varje beslut skall dokumenteras. Dokumentation skall ske för att det i efterhand skall gå att kontrollera beslutets innebörd och är också en förutsättning för att det skall gå att få insyn i och kontrollera myndighetens verksamhet. Dokumentation av ett besluts innehåll och vem som fattat beslutet möjliggör också ansvarsutkrävande för t.ex. tjänstefel.

Handlingsbegreppet har samma innebörd som i tryckfrihetsförordningen. I 2 kap. 3 § TF stadgas att med handling förstås framställning i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel. Begreppet innefattar alltså såväl pappershandlingar som elektroniska handlingar och det finns inte några hinder mot att dokumentera beslut elektroniskt.

21 § myndighetsförordningen ger alltså lärosätena möjlighet att välja om de vill dokumentera betygsbeslut i en pappershandling eller som en elektronisk handling.

Ska övriga deltagande lärare anges i beslutet?

Det är möjligt att utse flera examinatorer som sätter betyg på olika studenter på en kurs (se s. 36). Varje examinator ansvarar då ensam för sina betygsbeslut. Det är dock inte ovanligt att lärare som inte har utsetts till examinatorer på kursen deltar vid rättningen av studenternas tentamenssvar. En lärare kan t.ex. rätta frågorna 1–3, en annan frågorna 3–5 och examinatorn resterande frågor. Högskoleverket har frågat institutionerna om studenterna informeras på betygsbeslutet eller på annat sätt om vilka lärare utöver examinatorn som har deltagit i rättningen.

Av institutionernas svar framgår att endast en institution (filosofiska institutionen vid Lunds universitet) anger namnet på de lärare som har deltagit i rättningen i betygsbeslutet. Cirka en tredjedel av de övriga institutionerna svarar nej på frågan. Två tredjedelar har svarat att studenterna informeras ”på annat sätt” än på betygsbeslutet. Exempel på sådana andra sätt är att rättande lärares initialer återfinns på tentamen, information på kursens webbplats, skriftlig eller muntlig information inför tentamen eller vid tentamensgenomgången.

Enligt 20 § myndighetsförordningen, som enligt 1 kap. 5 § första stycket högskoleförordningen ska tillämpas på universitet och högskolor, ska ärendena avgöras efter föredragning. I arbetsordningen eller i särskilda beslut

får myndigheten bestämma att ärenden som avgörs av någon annan person än myndighetens chef inte behöver föredras. Om betygsärenden inte ska föredras måste alltså universitetet eller högskolan fatta beslut om det. I annat fall gäller bestämmelsen i myndighetsförordningen om att betygsärenden endast får avgöras efter föredragning.

Om ett betygsärende föredras ska den föredragande lärarens namn anges i betygsbeslutet. Om ärendet inte ska föredras måste ställning tas till om någon eller några lärare har deltagit i den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet. Detta uttryck används även i 19 § andra stycket FL om rätten att få en avvikande mening antecknad. I *Förvaltningslagen med kommentarer*¹² påpekas att i uttrycket ”ligger ett krav på att tjänstemannen ska medverka vid själva avgörandet och att denna medverkan ska vara i viss mån kvalificerad.” Som exempel på åtgärder som inte kan anses uppfylla kravet nämns den som ”skaffat in kompletterande utredning, kommunicerat material med en part, fört protokoll vid beslutssammanträdet eller skrivit ut beslutet på maskin.”

Den lärare som hjälper till med rättningen av en tentamen gör samma typ av bedömningar som examinatorn och normalt litar examinatorn på lärarens bedömningar och granskar inte själv studentens svar. Enligt Högskoleverkets mening måste detta anses innebära att läraren har deltagit i den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet. Detta ska därför anges i betygsbeslutet. Högskoleverket vill påpeka att ytterligare ett skäl för att göra detta är att det är av betydelse för studenternas rättssäkerhet att det inte finns oklarheter om vilka lärare som har deltagit i bedömningen av studenterna.

Avvikande mening

I detta sammanhang finns det anledning att kommentera 19 § andra stycket förvaltningslagen, som klargör att tjänstemän som har deltagit i den slutliga handläggningen utan att delta i avgörandet har rätt att få en avvikande mening antecknad. I *Förvaltningslagen med kommentarer*¹³ påpekas att denna rätt enligt förarbetena till förvaltningslagen bör utnyttjas med urskiljning och återhållsamhet. ”Den bör i princip inte utnyttjas i andra fall än då det ligger i rättssäkerhetens intresse eller då det annars finns särskilda skäl för det.” Med tanke på att lärare som deltar i rättningen av en tentamen normalt endast granskar en del av tentamen och att betygs-

12. Hellners & Malmqvist, 2007, s. 218 f.

13. a.a. s. 218,

beslutet ska bestämmas av examinatorn utifrån en helhetsbedömning, bör det inte bli aktuellt att avvikande meningar anmäls av de lärare som har deltagit i rättningen. Om examinationen utformas så att en lärare sköter hela granskningen och sedan föredrar ärendet för examinatorn (skriftligen eller muntligen), kan förutsättningar finnas för att markera en annan uppfattning än examinatorn.

Särskilt om handledare vid examensarbete

Avslutningsvis vill Högskoleverket kommentera handledarens uppgift vid uppsatsskrivning/examensarbete. Den är normalt av sådan karaktär att det saknas skäl att betrakta handledarens insats som deltagande i den slutliga handläggningen av betygsärendet. Namnet på handledarens behöver i sådana fall inte anges i betygsbeslutet.

Handelshögskolan BBS vid Högskolan i Kalmar har dock i sitt svar anfört att ”efter kursens slut lämnar handledaren skriftligen en rekommendation på betyg inklusive motivering av betyget till examinatorn.” Enligt Högskoleverkets mening är detta ett fall där handledaren får anses ha fungerat som föredragande i betygsärendet och därför ska anges som sådan i betygsbeslutet.

Hur meddelas studenten betygsbeslutet?

Ett betygsbeslut kan meddelas studenten på olika sätt, t.ex. via e-post eller på anslagstavlor i lärosätets lokaler.

Av 21 § första stycket förvaltningslagen framgår att en part ska underrättas om innehållet i det beslut varigenom myndigheten avgör ärendet, om det avser myndighetsutövning mot någon enskild. Parten behöver dock inte underrättas om det är uppenbart obehövt. Myndigheten bestämmer om underrättelsen ska ske muntligt, genom vanligt brev, genom delgivning eller på något annat sätt. Underrättelsen ska dock alltid ske skriftligen om parten begär det.

Enligt 7 § förordningen (2003:234) om tiden för tillhandahållande av domar och beslut, m.m. ska beslut hos en annan myndighet än en domstol tillhandahållas så snart som möjligt. Av 9 och 10 §§ samma förordning framgår att handlingen bör skickas med post om inte något annat har begärts, men om det är lämpligt får handlingen skickas med telefax eller elektronisk post eller på något annat sätt tillhandahållas i elektronisk form.

Om en handling inte skickas med post, telefax eller elektronisk post eller på annat sätt tillhandahålls i elektronisk form, bör – enligt 11 § – mottagaren underrättas om var handlingen kan hämtas.

Högskoleverket har frågat institutionerna hur studenterna meddelas betygsbesluten. Listor som sätts upp på anslagstavlor i lärosätets lokaler förekommer fortfarande, men det är vanligt att studenterna får besked om betyget på elektronisk väg, dvs. via e-post eller genom att logga in på en sida på Internet med hjälp av lösenord. Även muntliga eller skriftliga besked direkt till studenten förekommer. Institutionen för humaniora vid Växjö universitet har uppgivit att i en del ämnen meddelas studenten betyget genom att han eller hon får en fil (text, ljud eller video) där betyg meddelas och motiveras. Samtliga dessa sätt att underrätta studenten om betygsbeslutet uppfyller enligt Högskoleverkets mening författningskraven.

Motiveringen av betygsbeslutet

Det stora flertalet av lärosätena har beslutat om regler som anger att studenten har rätt att få betyget motiverat av examinatorn. Om en tentamen genomgång hålls bör det ske mer än två veckor för omtentamen.

Enligt 20 § första stycket förvaltningslagen ska ett beslut varigenom en myndighet avgör ett ärende innehålla de skäl som har bestämt utgången, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild person. Skälen får dock utelämnas helt eller delvis bl.a. om beslutet rör betygssättning. Enligt paragrafens andra stycke bör myndigheten, om skälen har utelämnats, på begäran av den som är part om möjligt upplysa honom om dem i efterhand.

Examinatorn är alltså inte skyldig att motivera betygsbeslutet när det fattas. Om en student begär det bör han eller hon dock upplysas om skälen i efterhand. En skrivningsgenomgång med examinator närvarande ger studenterna möjlighet att omgående få svar av beslutsfattaren. Även ett skriftligt lösningsförslag med möjlighet att kontakta examinator för kompletterande upplysningar får anses vara en tillfredsställande lösning.

I den första upplagan av denna rapport framhöll Högskoleverket att formerna för hur studenterna ska få del av skälen i efterhand borde anges i riktlinjer i syfte att undvika varierande praxis. En granskning av universitetens och högskolornas lokala regler för examination visar att det stora

flertalet har regler som anger att studenterna har rätt att få betyget motiverat av examinatoren.

I det beslut av Justitieombudsmannen (dnr 3980-1990) som redogjorts för på s. 53 uttalade JO att det förhållandet att tentamensgenomgången ägde rum sex dagar före omprovet och att datumet för genomgången kunde meddelas de studerande först då resultatet anslogs ”är omständigheter, som förstärker intrycket av mindre god planering från institutionens och lärarnas sida”. Av beslutet framgår vidare att den aktuella institutionens tidigare praxis varit att datum för skrivningsgenomgången meddelades vid skrivningstillfället. JO anförde att en ordning i enlighet med denna praxis ”förefaller ändamålsenlig och synes innebära, att de studerandes berättigade krav på service tillgodoses.”

När en skrivningsgenomgång ska hållas efter ett prov är det, mot bakgrund av Justitieombudsmannens uttalanden, lämpligt att datum för denna genomgång anges redan vid provtillfället. JO:s uttalande om att det förhållandet att tentamensgenomgången ägde rum sex dagar före omprovet förstärkte intrycket av mindre god planering, bör givetvis beaktas när datum för skrivningsgenomgång och omprov bestäms.

Ett exempel på lokala regler som följer ovanstående uttalanden är Lunds universitets *Riktlinjer för relationen mellan institutioner och studenter vid Lunds universitet* (avsnitt 8.8):

Efter varje examination ska examinationsgenomgång hållas då studenten ska kunna få förklaring till varför ett visst betyg givits. Examinator bör vara närvarande. Datum för examinationsgenomgång ska anges vid examinationstillfället. Examinationsgenomgång bör hållas mer än två veckor före omexaminationen.

Åtgärder efter att betyget meddelats

Förbudet mot att överklaga betygsbeslut

Av 12 kap. 4 § högskoleförordningen jämförd med 2 § samma kapitel framgår att ett betygsbeslut inte får överklagas. Den rätt att överklaga beslut utifrån reglerna i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna som infördes 2006 i 3 § andra stycket förvaltningslagen, torde inte kunna åberopas för att gå ifrån dessa regler.

Frågan om att införa en rätt att överklaga betygsbeslut väcktes dock i riksdagen 1999, vilket ledde till att Högskoleverket fick i uppdrag av regeringen att utreda frågan. Högskoleverket redovisade sin utredning i rapporten *20 åtgärder för att stärka studenternas rättssäkerhet* (2001:27 R). Verkets uppfattning var att någon rätt att överklaga betygsbeslut inte borde införas. För skälen till verkets ställningstaganden hänvisas till rapporten, kapitel 17. Regeringen har inte uttalat sig om verkets förslag, men någon möjlighet att överklaga betyg har inte införts. I stället har regeringen infört särskilda regler om rättelse och omprövning av betyg, se avsnittet *Högskoleförordningens regler* (s. 62).

Rättelse och omprövning av betygsbeslut

Från vilken tidpunkt krävs stöd för att ett betygsbeslut ska få ändras?

Ett betygsbeslut får alltid ändras innan det har meddelats studenten. Därefter krävs stöd för ändring av beslutet i högskoleförordningen, förvaltningslagen, praxis eller juridisk litteratur.

Innan ett beslut har meddelats har en myndighet alltid rätt att ändra beslutet. Ett beslut anses meddelat antingen när det har expedierats eller på annat sätt har fått sin slutliga form eller tillkännagetts. När ett beslut ska anses meddelat får följaktligen avgöras från fall till fall¹⁴. Frågan om hur betygsbeslut meddelas har behandlats på s. 57–58. Vanliga sätt att meddela

14. Se t.ex. JO 2000/01 s. 434.

studenter betygsbeslut är att listor med betyg sätts upp på anslagstavlor, att betyget görs tillgängligt för studenten på en sida på Internet eller att studenten får besked via e-post. Sedan betygsbeslutet meddelats studenten måste stöd för ändring av beslutet hämtas i högskoleförordningen, förvaltningslagen, praxis eller juridisk litteratur.

Högskoleförordningens regler

Vid tiden för den första upplagan av denna rapport fanns inga regler om rättelse och omprövning av betygsbeslut i högskoleförordningen. I stället var de allmänna reglerna om rättelse och omprövning av beslut i 26 och 27 §§ förvaltningslagen tillämpliga. Hur dessa regler borde tillämpas beträffande betygsbeslut diskuterades utförligt i den första upplagan¹⁵. Sedan den 1 januari 2005 (SFS 2004:289) gäller följande regler i 6 kap. högskoleförordningen:

23 § Ett beslut enligt 26 § förvaltningslagen (1986:223) om rättelse av skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende i fråga om ett betyg skall fattas av en examinator.

24 § Finner en examinator att ett beslut om betyg är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan anledning, skall han eller hon ändra beslutet, om det kan ske snabbt och enkelt och om det inte innebär att betyget sänks.

Såväl examinatorn som studenten kan ta initiativ till rättelse eller omprövning.

Rättelse av skrivfel eller liknande

Om ett betygsbeslut innehåller en uppenbar oriktighet på grund av ett skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende, får beslutet rättas av examinatorn såväl till fördel som till nackdel för studenten. Rättelser som är till nackdel för en student måste ske med stor försiktighet och endast när det är fråga om klara fall. Innan en sådan rättelse görs ska studenten normalt ges möjlighet att yttra sig.

6 kap. 23 § HF hänvisar till 26 § förvaltningslagen som har följande lydelse:

15. Se avsnittet Ändring av betygsbeslut i *Rättssäker examination* (Högskoleverkets rapportserie 1998:39 R).

Ett beslut som innehåller en uppenbar oriktighet till följd av myndighetens eller någon annans skrivfel, räknefel eller liknande förbiseende, får rättas av den myndighet som har meddelat beslutet. Innan rättelse sker skall myndigheten ge den som är part tillfälle att yttra sig, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild och åtgärden inte är obehövlig.

26 § FL ska alltså tillämpas i sin helhet på betygsbeslut, förutom att det inte är möjligt för en högskola eller ett universitet att bestämma vilken befattningshavare inom lärosätet som har befogenhet att göra en rättelse av ett betygsbeslut. 6 kap. 23 § högskoleförordningen föreskriver i stället att en examinator ska göra det, vilket normalt betyder den examinator som fattat betygsbeslutet. Om den examinatorn av något skäl är förhindrad att utföra rättelsen, får en annan lärare som utsetts att vara examinator på kursen göra det.

Bestämmelsen får användas såväl till fördel som till nackdel för studenten. Justitieombudsmannen har i ett beslut (JO 2000/01 s. 434) som gällde rättelser av betygsbeslut till nackdel för studenter uttalat följande:

Jag kan redan här konstatera att de aktuella ändringarna var till nackdel för de berörda studenterna. Därmed kan det inte vara fråga om en tillåten omprövning enligt 27 § förvaltningslagen. Utredningen ger inte heller stöd för att någon princip om ändring av gynnande beslut kan vara tillämplig. Den fråga som återstår är då om ändringsbesluten innebar en rättelse enligt 26 § förvaltningslagen. En sådan rättelse kan ju ske både till den enskildes fördel och nackdel om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda. Det krävs dock att det är fråga om ett ”förbiseendefel”. Med sådana fel avses fall då myndigheten har fattat ett riktigt beslut, men av misstag har återgett beslutet på ett felaktigt sätt, t.ex. med oriktiga ord eller siffror. Beslutet har med andra ord kommit att utsäga något annat än myndigheten har menat. Det är emellertid inte bara sådana fel som avses, utan även uppenbara personförväxlingar och liknande faller in under lagbestämmelsen (jfr t.ex. prop. 1971 s. 503 f. och Hellners & Malmqvist, a.a., s. 288 f.). Det får dock inte vara fråga om ”bedömningsfel”, dvs. sådana fel som beror på t.ex. bristfällig utredning, felaktig bedömning av fakta, oriktig rättstillämpning eller liknande. När det är fråga om en ändring till en parts nackdel, som i detta fall, måste bestämmelsen om rättelse användas med stor försiktighet och endast när det är fråga om klara fall (jfr Högskoleverket, a.a., s. 42).

Ärendet gällde ändringar av betygen för fyra studenter från godkänd till underkänd. Bakgrunden var att en lärare som hade tillhandahållit underlaget för examinatorns bedömning, hade förväxlat studenternas inlämnade uppgifter. När han lämnade in ett nytt underlag ändrade examinatorn betygen för studenterna. JO resonerade kring frågan om det kunde anses röra sig om ett sådant förbiseendefel som kunde rättas med stöd av 26 § FL. JO tog dock inte slutlig ställning till frågan utan nöjde sig med att konstatera att examinatorn inte kunde kritiserats för sin åtgärd att ändra betygen.

Examinatorn kritiserades emellertid för att han inte hade låtit studenterna yttra sig innan ändringsbesluten meddelades. JO påpekade att en sådan åtgärd inte kunde anses obehövlig och att examinatorns förfarande därför stred mot 26 § FL.

Högskoleverket vill mot denna bakgrund framhålla att rättelser av betygsbeslut med stöd av 26 § FL som är till nackdel för en student, måste ske med stor försiktighet och endast när det är fråga om klara fall. Innan en sådan rättelse görs ska studenten normalt ges möjlighet att yttra sig.

Omprövning av ett uppenbart oriktigt betyg

Examinatorn är skyldig att ändra ett uppenbart oriktigt betyg om det kan ske snabbt och enkelt och utan att betyget sänks.

Före den 1 januari 2005 skulle en omprövning av uppenbart oriktiga betygsbeslut göras enligt 27 § förvaltningslagen, vilket innebar vissa tolkningsproblem. Genom regeln i 6 kap. 24 § högskoleförordningen klargjordes

- att det är examinatorn som ska göra omprövningen
- att betygsbeslutet bara får ändras om det inte innebär att betyget sänks
- att examinatorn inte behöver ta ställning till om det finns några särskilda skäl mot att betyget ändras.

I övrigt innebär högskoleförordningens regel samma förutsättningar för omprövning som 27 § FL, dvs. att examinatorn är skyldig att ändra betygsbeslutet om det är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan anledning. Det ska också kunna ske snabbt och enkelt.

Det finns inga förarbetsuttalanden till 6 kap. 24 § HF. I stället bör förarbetena till förvaltningslagen användas som vägledning vid bedömningen. I specialmotiveringen till 27 § FL framhöll departementschefen följande (prop. 1985/86:80 s. 77 ff):

Paragrafen anger minimikravet, att omprövning skall ske under vissa förutsättningar.

Den första förutsättningen för att myndigheten skall vara skyldig att ompröva sitt beslut, att *beslutet är uppenbart oriktigt*, innebär att myndigheten normalt inte är skyldig att göra någon mera ingående granskning av ett redan avgjort ärende annat än då den har särskild anledning till det.

Att en part åberopar nya omständigheter är ett exempel på faktorer som ibland gör att beslutet framstår som uppenbart oriktigt. Ett förbiseende eller en felbedömning som myndigheten själv upptäcker att den har gjort kan också ge anledning till omprövning. Uttrycket ”uppenbart oriktigt” är avsett att täcka även de fall då beslutet visserligen var riktigt vid tillkomsten men senare inträffade omständigheter gör att beslutet framstår som felaktigt eller olämpligt.

Som en andra förutsättning för skyldigheten att ompröva beslutet gäller att *omprövningen kan göras snabbt och enkelt*. Det innebär att skyldigheten normalt inte gäller när det krävs ytterligare utredning i ärendet.

Om de angivna förutsättningarna är uppfyllda, skall myndigheten meddela ett nytt beslut som återkallar eller ändrar det tidigare beslutet. I lagen uttrycks detta så att myndigheten skall ändra beslutet.

Som förutsättningarna enligt paragrafen är utformade kommer bara klart oriktiga beslut att omfattas av omprövningsskyldigheten.

Ett exempel på när omprövning kan göras enligt bestämmelsen är om en student vid en skriftlig tentamen skrivit en del av sitt svar på fråga 2 på uttrycket för fråga 1 och detta inte uppmärksammats tidigare.

Är det möjligt att ändra betygsbeslut i andra fall?

Det är möjligt att med stöd av praxis ändra ett betygsbeslut när en student har fuskat på ett prov. Det finns också ett visst utrymme för att ändra ett betyg till fördel för en student, dvs. genom en höjning av ett betyg. Stor försiktighet bör ändå iakttagas vid ändring av betyg. För att examinationen ska kunna anses vara rättssäker är det av avgörande betydelse att examinatorerna bedömer lika fall lika.

Högskoleverket har ställt följande fråga till institutionerna:

Regler om rättelse och omprövning finns i 6 kap. 23 och 24 §§ högskoleförordningen (1993:100). Anser institutionen/lärosätet att det är möjligt att ändra ett betyg utöver de förutsättningar som anges i dessa bestämmelser? Ge gärna exempel på vilka situationer det skulle kunna vara i så fall.

Av de institutioner som klart har tagit ställning till frågan (25 stycken) svarar samtliga nej, utom de juridiska institutionerna vid Uppsala universitet och Stockholms universitet. Bland de rektorer som har svarat på frågan anser sex av tio att det är möjligt att ändra ett betyg utöver de förutsättningar som anges i högskoleförordningens bestämmelser.

Juridiska institutionen vid Stockholms universitet har redogjort för sin inställning på följande sätt:

Enligt institutionens riktlinjer anses en examinator ha möjlighet att ompröva betygsbeslutet utöver vad som framgår av 6 kapitlet högskoleförordningen, dvs. vad som i praktiken utgör en omrättning av tentamen. Denna befogenhet måste dock utövas med stor restriktivitet – betygssättning får absolut inte uppfattas som en förhandlingsfråga – och utgångspunkten måste vara att det ursprungliga betygsbeslutet har fattats med tillbörlig omsorg.

Juridiska institutionen vid Uppsala universitet har anfört att gällande regler och förvaltningsrättsliga principer tillämpas av institutionen. Institutionen gav ett något utförligare svar inför utarbetandet av den första upplagan av denna rapport och framhöll då följande:

Beslut om betyg får enligt institutionens mening omprövas på det sätt som gäller för gynnande förvaltningsbeslut. Efter omprövning kan betyg således i normalfallet höjas men ej sänkas. Eftersom saklighetskravet i 1:9 regeringsformen gäller för verksamhet vid statliga universitet bör det dess-

utom vara en skyldighet att ompröva betyg om misstankar om osaklighet i betygssättningen uppkommer. Det förhållande att betygssättning inte är överklagbar torde förstärka denna skyldighet.

I propositionen till förvaltningslagen (prop. 1985/86:80 s. 42 f) framhöll departementschefen att skyldigheten för myndigheterna att ompröva sina beslut inte får uppfattas så att myndigheterna skulle vara förhindrade att ompröva sina beslut i andra fall. Departementschefen anförde att det är viktigt att myndigheterna tar till vara alla de möjligheter som de har att snabbt och enkelt ändra sina beslut, om dessa visar sig vara oriktiga.

Departementschefen redogjorde för möjligheten att enligt praxis ändra s.k. gynnande beslut till den enskildes nackdel på följande sätt (prop. 1985/86:80 s.39):

Gynnande beslut kan i regel inte återkallas. En myndighet som har meddelat ett tillstånd, beviljat ett statsbidrag, tillsatt en offentlig funktionär osv. får alltså i regel inte rätta beslutet till den enskildes nackdel. Tre viktiga undantag gäller dock:

1. Ett beslut kan återkallas med stöd av förbehåll i själva beslutet ...
2. Återkallelse av ett gynnande beslut anses också möjligt av hänsyn till ... säkerhetsskäl.
3. Återkallelse kan ske, om den enskilde har utverkat det gynnande beslutet genom vilseledande uppgifter.

Möjligheten enligt praxis att ändra ett gynnande beslut till nackdel för den enskilde när han eller hon har lämnat vilseledande uppgifter, är avgörande för möjligheten att ändra ett godkänt betyg till underkänt när en student har fuskat på ett prov. Enligt Högscoleverkets mening finns också ett visst utrymme att ändra ett betyg till fördel för en student, dvs. att höja ett betyg. Stor försiktighet bör ändå iaktas vid ändring av betyg. För att examinationen ska kunna anses vara rättssäker är det av avgörande betydelse att examinerarna bedömer lika fall lika. I första hand bör detta krav tillgodoses genom att en så noggrann granskning som möjligt görs av underlaget innan betygen meddelas.

Avslutningsvis vill Högscoleverket framhålla följande. Svaren från de flesta av institutionerna visar att betyg inte ändras annat än i uppenbara fall, dvs. med stöd av högskoleförordningens och förvaltningslagens regler. Även om stor försiktighet bör iaktas vid ändring av betyg, framstår detta som en något för restriktiv tillämpning. Att betyg inte får överklagas talar

för att examinatorerna bör vara öppna för att det kan finnas skäl att höja betyg även i fall som inte är uppenbara.

Kan betyget godkänd ändras till underkänd på studentens begäran?

Betyget godkänd kan inte ändras till underkänd på studentens begäran.

Vid utarbetandet av den första upplagan av denna rapport frågade Högskoleverket ett antal institutioner om betyget godkänd kan ändras till underkänd på studentens begäran. Ingen av institutionerna uppgav att det var möjligt. Juridiska institutionen vid Uppsala universitet anförde följande:

Frågan får avgöras utifrån allmänna förvaltningsrättsliga regler och principer. Gynnande förvaltningsbeslut vinner vad som kallas negativ rättskraft och kan därigenom normalt inte ändras av beslutsmyndigheten – i vart fall inte i missgynnande riktning. Frågan huruvida en ändring görs i missgynnande riktning torde böra göras efter en objektiv måttstock och således inte utgå från en enskild students önskemål i ett visst fall. Allmänt sett bör utfärdande av ett godkänt betyg anses vara ett gynnande beslut och utfärdande av ett underkänt betyg ett missgynnande beslut. Av detta följer således att en begäran om att få ett godkänt betyg ändrat till ett underkänt sådant inte bör bifallas.

Högskoleverket instämmer i institutionens bedömning att betyget godkänd inte kan ändras till underkänd på studentens begäran.

Begränsningar i rätten att begära ändring av ett betygsbeslut

Det bör inte förekomma regler eller praxis som innebär att en student som har hämtat ut sin tentamen med automatik förlorar sin rätt att begära omprövning. Det är inte heller tillåtet att ställa upp tidsgränser för när studenterna senast måste begära omprövning.

Högskoleverket har ställt följande frågor till institutionerna och lärosätena:

Anser institutionen/lärosätet att en student saknar rätt att få ett betyg omprövat om studenten har hämtat ut skrivningen eller om viss, angiven tid har förflutit sedan betyget meddelades?

Svaren visar på en varierande praxis. Det är relativt vanligt att man anser att rätten att begära omprövning förfaller om studenten har hämtat ut sin tentamen. Endast i ett mindre antal svar anförs att rätten går förlorad efter en viss, angiven tid.

Uthämtad tentamen

Skriftliga provsvar får återlämnas till studenten efter betygssättning om betyget registrerats i studieregister (7 § föreskrifter (RA-FS 2008:3) om ändring av Riksarkivets föreskrifter och allmänna råd (RA-FS 2007:1) om gallring och återlämnande av handlingar vid universitet och högskolor). Provsvar som inte har återlämnats får gallras två år efter betygssättningen. Som allmänt råd anges att om en student begär omprövning av ett betyg bör provsvaret bevaras i två år.

Lärosätena har alltså rätt att återlämna en skriftlig tentamen till studenten utan att behålla en egen kopia för arkivering. De institutioner och lärosäten som har uppgivit att rätten att begära omprövning förfaller om studenten hämtar ut sin tentamen, har anfört att skälet är risken för fusk genom att studenten i efterhand lägger till poäng eller textstycken för att få ett högre betyg.

Möjligheten att begära rättelse eller omprövning är viktig för studenternas rättssäkerhet. Därför bör det inte förekomma regler eller praxis som innebär att en student som har hämtat ut sin tentamen med automatik förlorar sin rätt att begära omprövning. Det är uppenbart att fusk inte kan uteslutas om tentamen har lämnats tillbaka till studenten. Om fusk förekommit eller inte bör dock avgöras från fall till fall. En student som vill studera sin skriftliga tentamen för att begära omprövning bör kunna få en kopia av tentamen. Detta är också en lösning som framhålls i flera av svaren och även följer av Riksarkivets allmänna råd.

Tidsgräns

Vid utarbetandet av den första upplagan av denna rapport uppgav vissa lärosäten och institutioner att det i lärosätenas riktlinjer fanns angivet att en begäran om omprövning av betygsbeslutet skulle ha framställts inom viss angiven tid. Högskoleverket uttalade att det inte finns något författningsstöd för en sådan tidsbegränsning och att det inte får förekomma. Trots det förekommer sådana tidsgränser fortfarande.

För att ytterligare understryka det otillåtna i att ställa upp tidsgränser för när studenterna senast måste begära omprövning, vill Högskoleverket hänvisa till förarbetena till den äldre förvaltningslagen (prop. 1971:30 s.

506). I ett remissvar hade efterlysts en tidsspärr för rättelsemöjligheten, men departementschefen ansåg att det inte behövdes. När frågan om en tidsgräns för möjligheten att rätta förvaltningsbeslut har avvisats beträffande förvaltningslagen, får universitet och högskolor inte ställa upp egna regler med denna innebörd. Högskoleverket vill framhålla att Linköpings universitet i sina föreskrifter rörande examination och examinatore (dnr LiU-2008/03258) uttryckligen angivit att det inte finns någon tidsgräns för studerande att begära omprövning.

Det är dock svårare att göra en omprövning ju längre tiden går. Det kan därför finnas anledning att påpeka för studenterna att de inte bör vänta för länge med att ge in en begäran om omprövning. Samtidigt bör dock påpekas att det inte innebär att rätten att senare komma in med en sådan begäran på något sätt begränsas.

Komplettering för godkänt betyg

Högskoleverket har ställt följande frågor till lärosätena och institutionerna:

- a) Förekommer det att studenter vars prestationer ligger nära gränsen för godkänt resultat, erbjuds att utföra kompletterande uppgifter i stället för att delta i omtentamen?
- b) Om så är fallet, finns det regler som klargör förutsättningarna för utformningen av kompletteringsuppgifterna?
- c) Om regler saknas, hur bedöms vilka uppgifter studenten ska utföra?

Frågorna gäller följande situation. Studenten har genomgått en kurs och ska därför åsättas ett betyg enligt 6 kap. 18 § högskoleförordningen. Examinatorn bedömer att studenten ligger under, men nära gränsen för betyget godkänd (eller motsvarande). Studenten erbjuds att utföra en komplettering i stället för en omtentamen. Frågorna gäller inte situationen att studenten har varit frånvarande från ett obligatoriskt moment och därmed inte frågan hur studenten kan ges möjlighet att delta i momentet på nytt.

De flesta lärosäten och institutioner har svarat att det förekommer att studenter erbjuds att utföra kompletterande uppgifter. Relativt många framhåller dock att det inte är vanligt förekommande. Institutionen för socialt arbete vid Mittuniversitetet har emellertid uppgivit att det förekommer i stor utsträckning och har påpekat att komplettering ingår i betyget Fx i den sjugradiga betygs-skalan inom ECTS.

Av svaren framgår att följande varianter förekommer. Vid skriftlig tentamen får studenterna skriva en ”resttentamen” i stället för en omtentamen. Även muntliga kompletteringar förekommer. Uppgifter i en hemtentamen kan få göras om.

Få lärosäten har beslutat om regler som klargör förutsättningarna för utformningen av kompletteringsuppgifterna. Det är i stället examinatoren som får bestämma om komplettering ska medges och hur den ska utformas. Institutionen för industriell ekonomi och organisation vid KTH har dock hänvisat till att det finns regler i kursernas PM och i KTH:s centrala regelverk.

Av KTH:s interna föreskrifter nr 19/2005 framgår bland annat följande. Om den sjugradiga betygsskalan (ECTS) används ska betyget Fx bestämmas när möjlighet till komplettering ges. Komplettering kan normalt endast ges till betyget E/Godkänd. Kompletteringen av varje delmoment ska anpassas individuellt utifrån de mål som inte uppnåtts av studenten. Kompletteringen ska äga rum inom sex veckor efter att studenterna meddelats examinationsresultaten och före nästa examinationstillfälle. Därefter motsvarar betyget Fx betyget F och ingen komplettering kan göras.

Hur bör möjligheten för studenterna att komplettera hanteras på ett formellt korrekt sätt?

Examinatorn får bestämma att en student som inte har godkänts på en kurs får utföra kompletterande uppgifter om det finns stöd för det i högskolans regler. I sådana regler bör klargöras inom vilken tid kompletteringen ska utföras och på vilket sätt kompletteringen får utföras.

Betyg ska sättas på en genomgången kurs, om inte annat är föreskrivet i kursplanen (6 kap. 18 § högskoleförordningen). Enligt 19 § samma kapitel ska som betyg användas något av uttrycken underkänd, godkänd eller väl godkänd, om inte högskolan föreskriver ett annat betygssystem. Ett sådant betygssystem kan vara den sjugradiga betygsskalan inom ECTS, som har två grader för underkänt betyg, F och Fx, där den senare graden betyder ”underkänd, något mer arbete krävs”.¹⁶

Om en student har genomgått en kurs och därmed kursens samtliga examinationsmoment, ska examinatoren besluta om betyget underkänd eller motsvarande om studenten inte har tillräckliga kunskaper och färdigheter. Det normala förfarandet inom högskolan är att studenten därefter deltar

16. Se Ds 2004:2 s. 112.

i en omtentamen på hela kursen för att få ett godkänt betyg. Ingenting hindrar dock enligt Högskoleverkets mening att högskolan eller universitetet bestämmer att studenter som ligger nära gränsen för godkänt betyg får utföra kompletterande uppgifter i stället för en omtentamen. Det är naturligt att det är examinatorn som, med sina kunskaper om studentens kunskapsbrister, ska bestämma vilka uppgifter studenten ska utföra. Examinatorn får dock inte göra detta utan stöd i högskolans regler. I sådana regler bör bland annat klargöras inom vilken tid kompletteringen ska utföras och på vilket eller vilka sätt kompletteringen får utföras.

Förnyat prov för högre betyg ("plussning")

Det är tillåtet för universitet och högskolor att medge studenter som godkänts på en kurs att tentera på nytt för ett högre betyg.

I rapporten *Tentamen: "plussning" och begränsning av antalet tillfällen* (2000:10 R) konstaterade Högskoleverket att det före den 1 juli 1993 fanns en regel i högskoleförordningen om att den som hade godkänts i ett prov inte fick genomgå förnyat prov för högre betyg (s.k. plussning). Eftersom det inte fanns någon motsvarande regel i den gällande högskoleförordningen gjorde Högskoleverket den tolkningen att det torde vara tillåtet för universitet och högskolor att medge studenterna den möjligheten. Verket ansåg emellertid att det inte borde vara tillåtet och föreslog därför att regeln om förbud mot "plussning" skulle återinföras i högskoleförordningen. Regeringen har dock inte infört någon sådan regel, varför varje lärosäte får bestämma vilken ordning som ska gälla. Det är t.ex. inte tillåtet vid Umeå universitet, medan studenter vid Kungliga Tekniska högskolan tillåts "plussa" på alla kurser utom på examensarbeten och vissa projektkurser.

Omprov

I den första upplagan av denna rapport gjorde Högskoleverket följande uttalanden beträffande omprov efter att ha ställt frågor till lärosätena och de utvalda institutionerna:

- Datum för omprov bör normalt meddelas senast vid det ordinarie provtillfället.

- Tiden mellan meddelandet av tentamensresultatet och omprovet måste vara längre än två veckor.
- Det framstår som alltför lång tid att ett omprov hålls två månader efter tentamensresultatets meddelande.
- Det bör anges i riktlinjer vilka möjligheter studenterna har att delta i omprov när kurslitteraturen har ändrats och när en kurs har upphört. Verket ansåg att studenterna borde garanteras minst tre prov under en tid av minst ett år, respektive tre omprov under en tid av minst ett år efter det att förändringen skett.
- Uppsamlingsprov bör normalt hållas inför höstterminsstarten.

Högskoleverket vidhåller dessa uppfattningar med ett undantag. Verket har accepterat (s. 54) att lärosätenas riktlinjer för hur lång tiden mellan meddelandet av tentamensresultatet och omprovet ska vara ofta anges till minst tio arbetsdagar eller minst två veckor. Vad gäller riktlinjer för omprov när kurslitteraturen ändrats eller kursen upphört, gäller sedan den 1 januari 2005 att övergångsbestämmelser ska anges i kursplanen (6 kap. 15 § andra stycket högskoleförordningen). När sådana övergångsbestämmelser utformas bör lärosätena beakta verkets uttalanden om vilka garantier studenterna bör ges.

Byte av examinator

Regeln om rätt att få en annan examinator utsedd efter två underkända prov tillämpas på avsett sätt.

I den första upplagan av denna rapport föreslog Högskoleverket att en regel som anger förutsättningarna för byte av examinator borde införas i högskoleförordningen. En sådan regel infördes den 1 januari 2005 och har följande lydelse (6 kap. 22 § HF):

En student, som utan godkänt resultat har genomgått två prov för en kurs eller en del av en kurs, har rätt att få en annan examinator utsedd, om inte särskilda skäl talar mot det.

Högskoleverket har frågat lärosäten och institutioner om det förekommer att studenter inte får byta examinator av särskilda skäl och vad anledningen i så fall är till det. Endast sektionen för hälsa och samhälle vid Högskolan Kristianstad har uppgivit att det förekommit att en student inte fått byta examinator. Skälet har varit att det inte funnits någon annan

lärare inom ämnesområdet som kunnat fungera som examinator. Detta är också det enda skäl till att neka en student att byta examinator som har förts fram av övriga som kommenterat frågan. Av svaren i övrigt vill Högskoleverket framhålla följande. Rektorn för Uppsala universitet har påpekat att universitetet har riktlinjer som anger att om det av särskilda skäl inte kan utses en ny examinator, har studenten rätt till en annan examinationsform. Rektorn för Karlstads universitet har uppgivit att universitetet anlitar examinatoreer från andra universitet i Sverige eller Norge när universitetet inte haft tillgång till fler examinatoreer.

Högskoleverket slutsats är att bestämmelsen i 6 kap. 22 § högskoleförordningen tillämpas på avsett sätt.

När blir prov och provsvar allmänna handlingar?

Frågor om utlämnande av allmänna handlingar kan komma att avgöras slutligt i domstol. Högskoleverkets bedömningar i detta avsnitt kan fungera som stöd för lärosätenas ställningstaganden när någon begär att få ta del av prov eller provsvar.

Tryckfrihetsförordningens regler ger svenska medborgare rätt att ta del av allmänna handlingar. När examinationen sker i form av skriftliga frågor som ska besvaras skriftligen av studenterna, uppkommer två frågor:

1. När blir frågeformuläret (provet) en allmän handling?
2. När blir studenternas svar allmänna handlingar?

Bedömningarna i detta avsnitt kan tjäna som stöd för lärosätenas ställningstaganden när någon begär att få ta del av aktuellt material. Bedömningarna avviker delvis från de uttalanden verket gjorde i den först upplagan av denna rapport. Högskoleverket vill påminna om att frågor om utlämnande av allmänna handlingar kan komma att avgöras slutligt i domstol, eftersom ett beslut om avslag på en begäran om att få ut en allmän handling kan överklagas till kammarrätten och i sista hand till regeringsrätten.

Frågorna kommer att diskuteras utifrån två typer av prov: skriftlig salskrivning och datorbaserad tentamen. Det finns olika varianter på den sistnämnda examinationsformen, men här avses att frågorna görs tillgängliga för studenterna via Internet och att studenterna redovisar sina svar via Internet eller via e-post.

Tillämpliga regler

Enligt 2 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen (TF) har varje svensk medborgare rätt att ta del av allmänna handlingar. Med handling förstås enligt 2 kap. 3 § första stycket TF framställningar i skrift eller bild samt upptagning som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med tekniskt hjälpmedel.

En handling är allmän om den förvaras hos myndigheten och enligt 6 eller 7 § är att anse som inkommen till eller upprättad hos myndighet. Enligt 6 § första stycket anses en handling inkommen till en myndighet när den har anlänt till myndigheten eller kommit behörig befattningshavare till handa. I fråga om upptagningar som avses i 3 § första stycket gäller i stället att den anses inkommen till myndigheten när annan har gjort den tillgänglig för myndigheten på ett sådant sätt som anges i 3 § andra stycket. Enligt 7 § första stycket anses en handling upprättad hos myndigheten, när den har expedierats. En handling som inte har expedierats anses upprättad när det ärende till vilket den hänför sig har slutbehandlats hos myndigheten eller, om handlingen inte hänför sig till visst ärende, när den har justerats av myndigheten eller på annat sätt färdigställts.

I 9 § första stycket TF anges att en hos myndighet tillkommen minnesanteckning som inte har expedierats, inte heller efter den tidpunkt då den enligt 7 § är att anse som upprättad ska anses som en allmän handling hos myndigheten, om den inte tas om hand för arkivering. Med en minnesanteckning förstås en promemoria och annan uppteckning eller upptagning som har kommit till endast för ett ärendes föredragning eller beredning, dock inte till den del den har tillfört ärendet sakuppgifter.

Av 2 kap. 2 § TF framgår att rätten att ta del av allmänna handlingar endast får begränsas om det anges i lag. Sådana begränsningar finns i sekretesslagen (1980:100).

Enligt 4 kap. 3 § sekretesslagen gäller sekretess för uppgifter som ingår i eller utgör underlag för kunskapsprov eller psykologiskt prov under myndighets överinseende, om det kan antas att syftet med provet motverkas om uppgiften röjs.

När blir provet en allmän handling?

En tentamensskrivning torde bli allmän handling när den har överlämnats till de studenter som deltar i skrivningen. Det finns dock skäl som talar för att åberopa sekretesslagens regler för att vägra lämna ut skrivningen till andra personer innan provet har genomförts.

De frågor eller uppgifter som examinatoren formulerar i skriftlig form som underlag för bedömningen av studenternas kunskaper och färdigheter, är en handling i tryckfrihetsförordningens mening. Bestämmelserna i 2 kap. 7 § TF innebär att den första fråga som måste ställas är om handlingen expedieras och därmed blir en upprättad allmän handling hos lärosätet. Lars Bejstam har i den tidigare nämnda artikeln (*Festskrift till Hans-Heinrich Vogel*, Lund 2008, s. 18–21) hävdad att ”en tentamensskrivning är vanligtvis avsedd att expedieras, eftersom den i samband med tentamenstillfället överlämnas till de studenter som deltar i tentamen. Det innebär att en sådan tentamensskrivning blir en allmän handling när den expedieras.” Om ingen student skulle delta i tentamen får skrivningen enligt Bejstam ändå anses vara expedierad i och med att den fanns tillgänglig vid tentamenstillfället.

Det är svårt att invända mot Bejstams bedömning att en tentamensskrivning blir en allmän handling när den överlämnas till studenterna. En datorbaserad tentamen får anses expedierad när frågorna eller uppgifterna görs tillgängliga för studenterna via Internet eller via e-post.

Bejstams slutsatser kan dock leda till otillfredsställande konsekvenser när det gäller salsskrivningar. Det är vanligt att studenter får komma högst 30 minuter för sent till en tentamen (se t.ex. punkt 6 i Sveriges lantbruksuniversitetets regler för tentander). En student skulle alltså kunna begära att få ut skrivningen så snart den delats ut till övriga studenter och sedan söka svaren på frågorna utanför skrivningssalen innan de 30 minuterna gått. Problemet blir ännu tydligare om regler saknas för hur sent en provdeltagare får komma till en tentamen. Detta talar för att åberopa 4 kap. 3 § sekretesslagen som skäl för att inte lämna ut provet innan det har genomförts, eftersom det kan antas att syftet med provet motverkas om det skulle lämnas ut. I ett svar från juridiska institutionen vid Uppsala universitet inför utarbetandet av den först upplagan av denna rapport, hävdade institutionen att sekretess råder för själva provet enligt 4 kap. 3 § sekretesslagen till dess att det är ”genomfört”. Ytterligare ett stöd för denna bedömning finns i en dom från Kammarrätten i Stockholm (2008-05-21, mål nr 2755-

o8). Domstolen uttalade att ”nämnda bestämmelse medför bl.a. hinder mot att lämna ut provformulär innan provet ägt rum”.

När blir studentens tentamenssvar en allmän handling?

Tentamenssvar som lämnats in till ett lärosäte är en inkommen handling som ska betraktas som en allmän handling hos lärosätet och därför ska lämnas ut till den som begär det. Justitieombudsmannen har dock ansett att en tentamensskrivning med av examinatorn påförda kommentarer ska anses vara en av lärosätet upprättad handling som därmed inte behöver lämnas ut innan betyget har bestämts. Frågan kan komma att avgöras av domstol.

Även frågan om när en students svar på en tentamen blir en allmän handling har behandlats i Lars Bejstams artikel (s. 19–21). Han konstaterar att studenternas svar får anses vara handlingar i TF:s mening som förvaras vid lärosätet oavsett om svaren består av för hand skrivna redogörelser eller har lämnats i elektronisk form, t.ex. via e-post eller en webbsida. De inlämnade svaren är en till högskolan inkommen handling som ska betraktas som en allmän handling hos lärosätet.

Högskoleverket har ingenting att invända mot Bejstams bedömning i den situation som beskrivs. Den stöds också av en dom från Kammarrätten i Göteborg (2003-03-20, mål nr 5792-2002) som beträffande uppsatser inom ramen för ett nationellt prov i årskurs 9 uttalade att ”uppsatserna får anses inkomna till myndigheten då de överlämnades av eleven till skolan. De är således allmänna handlingar.”

Justitieombudsmannen har dock i ett tidigare nämnt beslut från 1991 (beslut den 18 juli 1991, dnr 3980-1990) uttalat följande:

För att besvara frågan om den studerandes rätt att få kopia av sin rättade skrivning måste man ... klargöra, huruvida denna vid tiden för begäran hos universitetet är att anse som en där förvarad allmän handling. Om så är fallet har den studerande enligt 2 kap. 13 § tryckfrihetsförordningen (TF) en oavvislig rätt att mot betalning erhålla kopia (från undantag beroende på föreskrifter om sekretess bortses, då ingen sekretessregel torde vara tillämplig i det enskilda fallet).

Tentamensskrivning med av examinator påförda kommentarer och anteckningar om rättningen är att anse som en hos myndigheten framställd handling. En handling av aktuellt slag är enligt 2 kap. 7 § TF att anse som upprättad och allmän, när det ärende till vilket den hänför sig till har slut-

behandlats hos myndigheten. Det ärende till vilken handlingen hörde [i det aktuella fallet] ... kan inte anses slutbehandlat hos myndigheten förrän examinator efter skrivningsgenomgången undertecknat samtliga tentamenslistor.

Den situation som JO hade att ta ställning till gällde en ”tentamensskrivning med av examinator påförda kommentarer och anteckningar om rättningen”. JO betraktade inte handlingen som en inkommen handling utan som en av universitetet upprättad handling.

Bejstam delar inte den uppfattning som JO uttryckt i sitt beslut. Han påpekar att det av regleringen i TF framgår att varje handling som kommer in till en myndighet blir en allmän handling och hävdar att något undantag från denna huvudregel inte uppkommer av den anledningen att handlingen ger upphov till eller utgör underlag i ett ärende hos myndigheten.

JO:s tolkning av tryckfrihetsförordningen leder till slutsatsen att en skrivning med examinatorns kommentarer inte behöver lämnas ut innan betyget har bestämts. Bejstams tolkning innebär att en student skulle kunna begära att få del av examinatorns anteckningar och kommentarer innan betyget har beslutats. Högscoleverket konstaterar att det finns utrymme för olika tolkningar och att frågan kan komma att avgöras av domstol.

Särskilda frågor för vissa examinationsformer

Utgångspunkten i den tidigare upplagan av denna rapport var huvudsakligen förhållandena vid traditionella salsskrivningar. Vissa slutsatser i rapporten var dock relevanta även för andra examinationsformer. Ambitionen med denna upplaga av rapporten är att diskutera rättsliga frågor i examinationen utan att begränsa detta till salsskrivningar. Förutom frågor i samband med praktik (motsvarande) och examensarbeten är det dock ovanligt att andra examinationsformer prövas i Högskoleverkets tillsynsverksamhet. För att få ett underlag till rapporten har verket därför ställt följande frågor till lärosäten och institutioner:

Var vänlig redogör för eventuella rättsliga problem i övrigt som institutionen/lärosätet upplevt beträffande

- a) muntlig examination
- b) praktik
- c) hemtentamen
- d) grupp tentamen
- e) uppsatser
- f) andra examinationsformer som förekommer vid institutionen/lärosätet.

Endast ett mindre antal svar nämner rättsliga problem beträffande andra examinationsformer än de som anges i a–e.

Många av svaren tar upp frågor om fusk och plagiat i samband med olika examinationsformer. Detta är visserligen rättsliga frågor, men bör inte i första hand diskuteras i betygsärenden utan i disciplinärenden. De tas därför inte upp i denna rapport.

De examinationsformer som nämns i a–e behandlas i de följande fem avsnitten. I de två avslutande avsnitten diskuteras löpande examination och datorbaserad tentamen.

Muntlig examination

Tydligt uttryckta betygsgränser är särskilt viktiga vid muntlig examination. Möjligheterna att ompröva betygsbeslutet underlättas om examinationen dokumenteras.

Sektionen för teknik vid Blekinge Tekniska högskola har framhållit att det finns risk för godtycke vid bedömningen av studenter vid muntlig examination, eftersom det är svårt att ha definitiva betygsgränser. Rektor för Karlstads universitet har anfört att det kan vara svårt att i förväg ange vilka betygsgränser som gäller. Rektor för Uppsala universitet har påpekat att det är svårt att ompröva beslutet, eftersom det inte finns något skriftligt underlag att gå tillbaka till. Praxis vid Handelshögskolan BBS vid Högskolan i Kalmar är att spela in de muntliga examinationerna på band. Vid sektionen för lärarutbildning vid Högskolan i Halmstad ska som regel alltid två lärare vara närvarande vid muntlig examination.

Högskoleverket har i kapitlet *Examinationsformer* (s. 25) redogjort för regeringens uttalanden om tydligt uttryckta betygsgränser. Detta är särskilt viktigt när examinationen sker muntligt. Risken för godtyckliga bedömningar kan möjligen även minskas genom att två lärare (varav en är examinator) genomför den muntliga examinationen, Högskoleverket instämmer i att examinationsformen gör det svårare att ompröva betygsbeslutet. Ett sätt att underlätta omprövningen är att spela in examinationen eller på annat sätt dokumentera vad som sagts.

Praktik

Rektorn för Uppsala universitet har anfört att examination av genomförd praktik försåras av att praktikhandledarna ska bidra med underlag till examinationen. Enhetligheten kan därmed bli sämre. Ett sätt att förebygga detta är att ha tydliga kriterier för bedömningen som även praktikhandledarna är införstådda med. Rektorn för Karolinska institutet har uppgivit att bedömningsformulär har utvecklats för de flesta utbildningsprogrammen, eftersom problem har uppkommit i de fall studenternas kunskaper ifrågasatts. Att det vid verksamhetsförlagd utbildning är viktigt med kontinuerlig kontakt mellan universitetet och de berörda arbetsplatserna så att kraven är tydliga om vad som ska examineras, framhålls av rektorn för Karlstads universitet. Institutionen för humaniora vid Växjö universi-

ret har ställt följande frågor: Vem bedömer?Handledaren på skolan eller läraren?

Handledarens roll

Det är viktigt att lärosätena tar ställning till vilken formell roll handledaren har.

Lärosätena och institutionerna har alltså främst lyft fram frågan om handledarens inflytande på betygssättningen av studenten. De verksamheter som avses är praktik, klinisk utbildning, verksamhetsförlagd utbildning och liknande verksamhet. Dessa verksamheter kan gå till på olika sätt, men gemensamt torde vara behovet av en handledare (motsvarande) på praktikstället. Denna uppgift kan vara mer eller mindre viktig för examinationen av studenten. Lärosätena och institutionerna utgår i sina svar från att handledarens bedömning av studenten spelar en relativt stor roll för betygssättningen av studenten. Det är därför viktigt att lärosätena tar ställning till vilken formell roll handledaren har. Bör handledaren fungera som föredragande i betygsärendet (jfr avsnittet *Ska övriga deltagande lärare anges i beslutet?*, s. 55)? Eller ska handledarens bedömning endast utgöra en del av underlaget för examinatorns bedömning? Genom att klargöra vilken roll handledaren har, tydliggörs även examinatorns roll.

Ju mer inflytande handledaren har över betygssättningen av studenten, desto viktigare blir det att institutionen har beslutat om tydliga kriterier för bedömningen. Det får inte råda någon tvekan om att det är examinatorn som har ansvaret för att bedöma studenternas prestationer med hjälp av handledarens utlåtanden.

När ska betyg sättas på praktikkursen?

Betyg ska inte beslutas för studenter som avbryter praktiken i förtid. Endast för undantagsfall får det föreskrivas i kursplanen att en student kan underkännas innan han eller hon har gått igenom hela kursen.

När en student avbryter praktik i förtid uppkommer frågan om betyget underkänd ska sättas studenten. Huvudregeln enligt 6 kap. 18 § högskoleförordningen är att betyg ska sättas på en genomgången kurs, vilket betyder att betyg inte ska beslutas för studenter som avbryter praktiken i förtid. Det finns dock möjlighet att föreskriva annat i kursplanen. Högsko-

leverket har i rapporten *Rättssäkerheten när en högskola avbryter en students praktik* (2007:58 R, s. 21) uttalat följande:

För att en examinator ska kunna underkänna en student i förtid, dvs. innan han eller hon har gått igenom hela kursen, måste en regel om detta finnas i kursplanen. Med tanke på att det endast är i undantagsfall som examination ska kunna ske i förtid, bör regeln formuleras så att det framgår att det krävs speciella omständigheter för att examination ska kunna ske innan studenten har genomgått hela kursen.

Hemtentamen

Lärosätena och institutionerna har särskilt i fråga om hemtentamen pekat på problemet med att det är svårt att säkerställa vem som har svarat för prestationen. Såsom påpekats ovan kommer frågor om fusk och plagiering inte att behandlas i denna rapport (se dock hänvisningen i avsnittet *Fusk, s. 49*).

Konsekvenser när en hemtentamen inte lämnas in i tid

Det bör anges i kursplanen vilka konsekvenserna blir om en hemtentamen inte lämnas in i tid.

En hemtentamen innebär att studenten kan utföra uppgiften på annan plats än i lärosätets lokaler och normalt att tentamen ska lämnas till universitetet eller högskolan vid en viss tidpunkt och på ett visst sätt. Frågan är vilka konsekvenserna blir om hemtentamen inte lämnas in i tid.

Uppsala universitet har angivit i sina riktlinjer att om det är avgörande för betygssättningen att den tidsfrist som satts ut för viss prestation iaktas, ska det i förväg anges vilka följderna blir. Särskilda skäl för försening ska då alltid beaktas. Högskolan Väst har i sina riktlinjer (§ 2.3) angivit att betyg inte ska sättas på en student som har anmält sig till en hemtentamen men inte lämnar in den i tid.

Högskoleverket anser att det bör anges i kursplanen vilka konsekvenserna blir om en hemtentamen inte lämnas in i tid. Det är enligt verkets mening rimligt att examinatorn också ges möjlighet att beakta särskilda skäl för förseningen.

Grupptentamen

Flera lärosäten och institutioner har påpekat att det är svårt att identifiera den enskilde studentens bidrag vid grupptentamen. Högskoleverket har även ställt följande fråga till lärosätena och institutionerna:

Det förekommer att studenter examineras genom att de tillsammans med andra studenter genomför projektarbeten eller liknande där de individuella prestationerna inte blir kända för examinatorn. Anser institutionen/lärosätet att sådan "grupptentamen" är tillåten? Om svaret är nej, var vänlig ange skälet till detta.

En fjärdedel av dem som har besvarat frågan har svarat ja. Övriga anser att examinatorn ska se till att varje student kan bedömas individuellt.

Är grupptentamen tillåten?

Grupptentamen får anses vara en tillåten examinationsform. Det är dock viktigt att en individuell bedömning kan göras av studenterna.

En grupptentamen innebär att två eller flera studenter genomför examinationsuppgiften tillsammans. Uppgiften kan vara utformad så att det inte går att identifiera vem av studenterna som har gjort vad. Samma underlag gäller alltså för examinatorns bedömning av alla studenterna i gruppen. Frågan är om detta är förenligt med högskoleförfattningarnas regler och förvaltningsrättsliga principer.

En grundläggande princip för förvaltningsmyndigheterna är officialprincipen, som innebär att myndigheten ansvarar för att utredningen av ett ärende blir så fullständig som krävs.¹⁷ Av högskoleförordningens regler framgår att examinatorn ska sätta ett betyg på varje student som genomgått en kurs. Däremot framgår det inte att underlaget för bedömningen inte får vara samma för flera studenter som har utfört en examinationsuppgift tillsammans. Högskoleverket anser därför att denna form av examination får anses vara tillåten.

Det är dock vanligt att lärosätena i sina regler anger att examinationen ska utformas så att en individuell bedömning kan göras av varje student. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv instämmer Högskoleverket i att det är viktigt att en individuell bedömning kan göras.

17. Strömberg, Håkan, *Allmän förvaltningsrätt*, uppl. 23:1, 2006, s. 101.

Uppsats (självständigt arbete, examensarbete)

Hur kan mycket skilda uppfattningar mellan handledaren och examinatorn undvikas?

När en handledare har gett klartecken till en uppsats bör det inte förekomma att examinatorn kräver mycket omfattande förändringar för att uppsatsen ska kunna godkännas. Tydliga kriterier för bedömningen och en kontinuerlig dialog mellan handledaren och examinatorn är exempel på åtgärder för att förhindra att sådana situationer uppkommer.

Högskoleverket har ställt följande fråga till lärosätena och institutionerna:

I de fall examinatorn och handledaren är olika personer vid examensarbete, förekommer det att handledaren ger studenten råd som leder till att studenten presenterar ett arbete som examinatorn kräver mycket omfattande omarbetningar av för att godkänna. Handledaren och examinatorn har alltså mycket skilda uppfattningar om hur examensarbetet ska utföras. Hur kan denna situation förebyggas?

I många svar framhålls att tydliga kriterier för bedömningen bör delges studenter, handledare och examinatorn vid kursstarten. En kontinuerlig dialog mellan handledaren och examinatorn förespråkas också. Rektor för Luleå tekniska universitet har uppgivit att studenten normalt ska upprätta en arbetsplan, projektförslag eller förstudie som ska godkännas av examinatorn. På vissa institutioner är handledaren och examinatorn samma person, varför problemet aldrig uppkommer.

Högskoleverket har kritiserat Högskolan i Gävle i ett tillsynsärende (2007-04-24, reg. nr 31-4991-06) för brister i handledningen av en students uppsats. Av utredningen framgick att handledaren och examinatorn inte hade varit överens om vilka krav som skulle gälla. Verket uttalade att det inte bör förekomma att examinatorn kräver mycket omfattande förändringar för att uppsatsen ska kunna godkännas, när handledaren har gett klartecken till uppsatsen. Verket ansåg att de åtgärder som högskolan vidtagit för att i framtiden undvika liknande brister framstod som ändamålsenliga. Dessa åtgärder bestod bland annat i att alla lärare erbjöds en kurs om handledning och att regelbundna möten mellan handledare och examinatorer planerades för att skapa en gemensam syn på kriterier för handledning och bedömning.

Svaren från lärosätena och institutionerna tyder i de flesta fall på att det finns en medvetenhet om problemet och att åtgärder vidtas för att förhindra att problem av detta slag uppkommer.

Vilken rätt till handledning har studenten efter kursens slut?

Det får anses vara praxis att en student som inte blir färdig med uppsatsen under kurstiden får, inom rimliga gränser, handledning till dess uppsatsen är färdig. Om en institution vill avvika från denna praxis, bör den klargöra det genom att föreskriva det i kursplanen för kursen.

Högskoleverket har ställt följande frågor till lärosäten och institutioner: Vilken rätt till handledning har studenterna vid examensarbete när tidpunkten för kursens slut har passerats? Finns det regler vid lärosätet om hur denna situation ska hanteras?

Av svaren framgår att vissa varianter överväger. Studenterna kan ges rätt till ett visst antal timmars handledning, som inte är beroende av när kursen slutar. Möjlighet finns ofta att ansöka om ytterligare timmar. Institutionen kan vara skyldig att ge handledning i viss tid efter det att examensarbetet påbörjats. Rektorn för Luleå tekniska universitet har uppgett att det ska framgå av kursplanen hur handledningen under och efter kursens slut är organiserad. Exempel på regleringar som finns i kursplaner vid universitetet är att examensarbetet ska vara färdigställt senast tolv månader efter kursslut och att studenten endast kan påräkna handledning sex månader efter kursslut. Ett vanligt svar är att det inte finns någon rätt till handledning efter kursens slut, men att studenten i praktiken ofta ges ytterligare handledning därefter.

Högskoleverket har i ett beslut den 24 november 2003 (reg. nr 31-1905-03) behandlat frågan om vilken rätt till handledning en student har efter att kursen har avslutats. Ärendet gällde en C-uppsats på institutionen för humaniora vid Högskolan i Skövde. Studenten hade fått handledning under kursen men inte blivit godkänd av examinatorn. Institutionen påpekade i sitt yttrande till Högskoleverket att en student vid institutionen har rätt till handledning under den termin studenten är registrerad på C-kursen i fråga, därefter är rätten till handledning förverkad. Om studenten inte blir klar med uppsatsen inom angivna tidsramar är det upp till den enskilda handledaren att i mån av tid och resurser ge ytterligare handledning. Högskoleverket anförde följande:

I kursplanen skall de regler som gäller för en kurs finnas samlade. I detta fall hävdar institutionen att rätten till handledning upphör då kursen är slut och att studenten måste registrera sig på nytt för att få tillgång till handledning.

Kopplingen mellan handledning och examination blir särskilt tydlig när, som i detta fall, handledaren även är examinator. Med tanke på att en kurs har en begränsning i tiden skulle man kunna hävda att den som inte har presterat en godkänd uppsats vid kursens slut inte har rätt till ytterligare handledning. Denna uppfattning blir dock korrekt endast om betyget underkänd meddelas studenten. Enligt högskoleförordningen skall ju betyg sättas på genomgången kurs. Möjligheten enligt 6 kap. 10 §¹⁸ högskoleförordningen att föreskriva något annat har inte utnyttjats för den aktuella kursen. Något betyg har inte satts på Ws uppsats. Inte heller har Högskolan i Skövde föreskrivit att handledningen upphör vid kursens slut. Högskolan har anfört att det finns en skyldighet att på nytt registrera sig på kursen för att få handledning, men inte heller detta har föreskrivits. Mot denna bakgrund måste Högskolan i Skövde anses skyldig att även efter den aktuella kursens slut ge W handledning. Av utredningen framgår att han faktiskt fått viss handledning, men att den måste karaktäriseras som bristfällig. För detta skall Högskolan i Skövde kritiseras. Högskoleverket förutsätter att W fortsättningsvis ges den handledning som han har rätt till. Det enda alternativet till detta är att högskolan avslutar examinationen av honom på den aktuella kursen genom att bestämma ett betyg.

Ärendet berör en fråga som har lyfts i svaren från sektionen för lärarutbildning vid Högskolan i Halmstad och institutionen för individ och samhälle vid Högskolan Väst, nämligen när betyget underkänd ska sättas på en uppsats. Högskoleverkets bedömning i detta ärende innebär att verket anser att det finns en skyldighet för högskolan att tillhandahålla handledning även efter kursens slut, om studenten inte har underkänts på kursen eller högskolan reglerat rätten till handledning i kursplanen.

Verkets ställningstagande i ärendet (och i ett liknande ärende, beslut den 29 oktober 2004, reg. nr 31-4821-03) har kritiserats bland annat med hänvisning till att det närmast är självklart att undervisningen ges under den tid som kursen löper och att det därför inte behövs någon föreskrift i kursplanen om när rätten till handledning upphör.¹⁹

18. Numera 6 kap. 18 §.

19. Lars Bejstam i *Festskrift till Hans-Heinrich Vogel*, Lund 2008, s. 14 ff.

Högskoleverket ser det som sin uppgift som tillsynsmyndighet över universitet och högskolor att värna om studenternas rättssäkerhet. Klara och tydliga regler är grundläggande för att rättssäkerhet ska anses föreligga. Även om många lärosäten och institutioner svarat att det inte finns någon rätt till handledning efter kursens slut, framgår det av deras svar att handledning i praktiken ges även därefter. Det kan därför anses vara praxis att en student som inte blir färdig med sin uppsats under kurstiden, får handledning till dess att uppsatsen är färdig. Självfallet gäller detta inom rimliga gränser. Om en institution vill avvika från denna praxis, bör den enligt Högskoleverkets mening klargöra detta genom att föreskriva det i kursplanen. De svar från lärosäten och institutioner som Högskoleverket har redovisat ovan bör kunna vara till god ledning vid utformningen av sådana regler.

Löpande examination

För löpande examination är det nödvändigt att i examinationsreglerna klargöra vad det är som ska bedömas av examinatorn och på vilket sätt examinatorn ska besluta utifrån studenternas prestationer. Det är examinatorns uppgift att se till att underlaget för examinationen finns.

Endast ett fåtal av de lärosäten och institutioner som har besvarat Högskoleverket frågor, har redogjort för rättsliga problem beträffande andra examinationsformer än de som har tagits upp i de föregående avsnitten i detta kapitel.

Rektor för Lunds universitet har anfört följande:

De nya examinationsformer med finfördelade system av olika prov och uppgifter, som beskrivs i rapporten Kompetensbedömning eller prestationskontroll²⁰, kan skapa nya problem ur rättssäkerhetssynpunkt. Det finns många pedagogiska fördelar med att bedömningen integreras i undervisningen, men det kan skapa osäkerhet för studenten. Det är inte alltid uppenbart för studenten när olika uppgifter och samspel med läraren ingår i examinationen och när de inte gör det. Dokumentationen kan också vara ett problem. Det förekommer att ett stort antal uppgifter, genomförda vid olika tillfällen, dokumenteras som ett prov i studiedokumentationssystemet.

20. Rapport nr 2003:222, utvärderingsenheten Lunds universitet, Åsa Lindberg-Sand.

met. Flera utbildningar har infört en sk portfolio-modell, där studenten får ansvaret att samla uppgifterna om de olika genomförda momenten, för att på så sätt kunna säkerställa dokumentationen. I ett system av den här typen får också läraren den dubbla rollen av att samtidigt undervisa och bedöma. En konkret fråga som aktualiserats här, är om en student ska fortsätta en kurs, när det redan står klart att den är underkänd. En vidare diskussion om rättssäkerhetsaspekter på de examinationsformer som beskrivs ovan vore önskvärd.

Även institutionen humaniora och språk vid Högskolan Dalarna har pekat på olika former av kontinuerlig bedömning som problematiska examinationsformer från rättssäkerhetssynpunkt.

Högskoleverket vill framhålla att alla examinationsformer måste hanteras utifrån de förutsättningar som gäller för handläggningen av ett betygsärende. En första förutsättning för en rättssäker handläggning är att den är förutsebar, vilket kan säkerställas genom klara och tydliga regler för examinationen. Lunds universitet beskriver en form av löpande examination och problemen för studenterna att veta när uppgifter i undervisningen ingår i examinationen och när de inte gör det. För denna typ av examination är det nödvändigt att i examinationsreglerna klargöra vad det är som ska bedömas av examinatorn och på vilket sätt examinatorn ska besluta utifrån studenternas prestationer (se avsnittet *Beslut under beredningsstadiet*, s. 43).

I detta sammanhang finns det också anledning att framhålla den tidigare nämnda officialprincipen (s. 83), som innebär att myndigheten ansvarar för att utredningen av ett ärende blir så fullständig som krävs. Det är alltså examinatorns (eller medhjälparens) uppgift att se till att underlaget för examinationen finns i enlighet med de regler som gäller för examinationen. Ansvaret för detta kan inte överlåtas på studenten.

Dessa frågor kan vara komplicerade att hantera för institutionerna, men när de hanteras på ett korrekt sätt kan åtgärderna främja såväl kvaliteten på utbildningen som studenternas rättssäkerhet.

Vad gäller Lunds universitets fråga om en student ska fortsätta en kurs när det redan står klart att den är underkänd, vill Högskoleverket understrika att enligt 6 kap. 18 § högskoleförordningen ska betyg sättas på en genomgången kurs. Det finns visserligen en möjlighet att i kursplanen föreskriva något annat, men denna möjlighet bör inte användas annat än i rena undantagsfall (jfr Högskoleverkets rapport *Rättssäkerheten när en högskola avbryter en students praktik*, 2007:58 R).

Datorbaserad tentamen

Tidigare i rapporten (s. 74) har datorbaserad tentamen definierats som prov där frågorna görs tillgängliga för studenterna via Internet och studenterna redovisar sina svar via Internet eller via e-post.

Det är uppenbart att denna examinationsform är beroende av att de tekniska förutsättningarna fungerar. I övrigt torde de rättssäkerhetsfrågor som kan uppkomma vara desamma som för examinationsformer som inte är datorbaserade. Myndigheten för Sveriges nätuniversitet publicerade 2005 en rapport där rättssäkerheten vid nätburen examination diskuterades (rapport *Nätburen examination*, 2005 nr 5). En av slutsatserna i rapporten var att ”rättssäkerheten vid nätburen examination inte skiljer sig från examination på campus.”

Bilaga

Frågor om praxis i examination inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå

1. Om anonyma prov tillämpas vid institutionen/lärosätet, var vänlig redogör för vilken ordning som tillämpas. I rapporten Rättssäker examination (1998:39 R) uttalade Högskoleverket (s. 22) beträffande anonyma prov att examinatorn i slutskedet av handläggningen måste ta del av namnen på tentanderna, bl.a. på grund av reglerna om jäv i förvaltningslagen. Hur hanteras detta på institutionen/lärosätet?
2. Anses examinatorn bunden av eventuella poänggränser för betyg som anges inför en tentamen? Var vänlig motivera svaret.
3. I vilket skede anses examinatorn skyldig att besluta om ett betyg för en student, dvs. när har handläggningen gått så långt att examinatorn måste godkänna eller underkänna studenten? Ge gärna exempel utifrån olika examinationsformer.
4. Om andra lärare utöver examinatorn deltar i rättningen av proven från ett tentamenstillfälle, informeras studenterna om vilka dessa lärare är
 - a) på betygsbeslutet eller
 - b) på annat sätt?
5. Ett sätt att meddela studenterna betygsbesluten är att examinatorn undertecknar listor som visar studenternas betyg och som sätts upp inom lärosätets lokaler. Om andra sätt förekommer, var vänlig beskriv dem.
6.
 - a) Förekommer det att studenter vars prestationer ligger nära gränsen för godkänt resultat, erbjuds att utföra kompletterande uppgifter i stället för att delta i omtentamen?
 - b) Om så är fallet, finns det regler som klargör förutsättningarna för utformningen av kompletteringsuppgifterna?
 - c) Om regler saknas, hur bedöms vilka uppgifter studenten ska utföra?
7. Regler om rättelse och omprövning finns i 6 kap. 23 och 24 §§ högskoleförordningen (1993:100). Anser institutionen/lärosätet att det är möjligt att ändra ett betyg utöver de förutsättningar som anges i dessa bestämmelser? Ge gärna exempel på vilka situationer det skulle kunna vara i så fall.

8. a) Anser institutionen/lärosätet att en student saknar rätt att få ett betyg omprövat om studenten har hämtat ut skrivningen eller om viss, angiven tid har förflutit sedan betyget meddelades?
b) Om svaret på frågorna i a) i något fall är ja, var vänlig motivera svaret.
9. Enligt 6 kap. 22 § högskoleförordningen har en student som utan godkänt resultat har genomgått två prov för en kurs eller en del av en kurs, rätt att få en annan examinator utsedd, om inte särskilda skäl talar emot det. Förekommer det att studenter inte får byta examinator av särskilda skäl och vad är i så fall anledningen till det?
10. I de fall examinatorn och handledaren är olika personer vid examensarbete, förekommer det att handledaren ger studenten råd som leder till att studenten presenterar ett arbete som examinatorn kräver mycket omfattande omarbetningar av för att godkänna. Handledaren och examinatorn har alltså mycket skilda uppfattningar om hur examensarbetet ska utföras. Hur kan denna situation förebyggas?
11. a) Vilken rätt till handledning har studenterna vid examensarbete när tidpunkten för kursens slut har passerats?
b) Finns det regler vid lärosätet om hur denna situation ska hanteras?
12. Det förekommer att studenter examineras genom att de tillsammans med andra studenter genomför projektarbeten eller liknande där de individuella prestationerna inte blir kända för examinatorn. Anser institutionen/lärosätet att sådan ”grupptamen” är tillåten? Om svaret är nej, var vänlig ange skälet till detta.
13. Var vänlig redogör för eventuella rättsliga problem i övrigt som institutionen/lärosätet upplevt beträffande
 - a) muntlig examination
 - b) praktik
 - c) hemtentamen
 - d) grupptamen
 - e) uppsatser
 - f) andra examinationsformer som förekommer vid institutionen/lärosätet.